

ΤΕΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ / ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

Πτυχιακή εργασία
ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΜΙΚΡΟΜΕΣΑΙΕΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΕΣ ΜΕ ΤΗ
ΚΡΙΣΗ, ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Φοιτήτρια: Φωτεινή Μουλαβασίλη

Μεσολόγγι 2015

ΤΕΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ / ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

Πτυχιακή εργασία
ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΜΙΚΡΟΜΕΣΑΙΕΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΕΣ ΜΕ ΤΗ
ΚΡΙΣΗ, ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Φοιτήτρια: Φωτεινή Μουλαβασίλη

Επιβλέπων καθηγητής:
Μαυριδάκης Θεοφάνης

Μεσολόγγι 2015

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία εστιάζεται στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην Ελλάδα, οι οποίες έχουν επηρεαστεί ιδιαίτερα μετά την οικονομική κρίση, και οι οποίες αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της Ελληνικής Οικονομίας.

Στο θεωρητικό μέρος της Πτυχιακής αναφερόμαστε σε παλιότερες οικονομικές κρίσεις που έπληξαν τη χώρα μας, πως προήλθαν και πως αντιμετωπίστηκαν, καθώς και τα αίτια της κρίσης στην Ελλάδα του τότε, και του σήμερα. Μελετάται επίσης οι επιπτώσεις που προήλθαν εν μέσω οικονομικής κρίσης, και συγκεκριμενοποιούνται οι επιπτώσεις και οι προοπτικές που έχουν οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Η χρηματοδότηση είναι ένα θέμα που απασχολεί ιδιαίτερα τις επιχειρήσεις, η οποία βοηθάει στο να κρατηθούν ζωντανές οι περισσότερες και να μην κλείσουν.

Στο ερευνητικό μέρος θα εστιαστούμε στο ρυθμό ανάπτυξης της Ελλάδας σύμφωνα με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, στον Πληθωρισμό της εν μέσω οικονομικής κρίσης 2008-2011, στα Ποσοστά Ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τέλος στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών 2001 – 2011, τα οποία απεικονίζονται μέσω διαγραμμάτων. Στη συνέχεια ακολουθούν προτάσεις και πλεονεκτήματα για να κρατηθεί μια μικρομεσαία επιχείρηση ενεργή, και πως αυτή μπορεί να προβληθεί και να διαφημιστεί μέσω Κοινωνικών Μέσων Δικτύωσης και να έχει ανταπόκριση.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	III
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	VII
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.....	VII
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	VII
ΑΠΟΔΟΣΗ ΟΡΩΝ	VIII
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	XI
ΣΤΟΧΟΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΜΕΛΕΤΗΣ	XII
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο . Οικονομική Κρίση	1
1.1.Ορισμός της κρίσης	1
1.2 Συνοπτική ανάλυση της κρίσης.....	2
1.3.Μία αναδρομή στις πρόσφατες κρίσεις	3
1.4.Τι διαφοροποιεί τη σημερινή κρίση	5
1.5.Αίτια Κρίσης	6
1.6.Επιπτώσεις.....	7
1.7.Επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	8
2.1.Η Ελλάδα στη δίνη μιας διεθνούς οικονομικής κρίσης.....	8
2.1.1.Αίτια εμφάνισης και επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης	9

2.1.2. Το αποτέλεσμα και η αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης	12
2.1.3. Η λύση για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης	15
2.1.4. Πολιτικές αντιμετώπισης των οικονομικών κρίσεων	18
2.2. Η μακροοικονομία σε περιόδους κρίσης και οι επιπτώσεις.....	19
Πίνακας 1: Το ποσοστό της ανεργίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης	26
2.2.1. Η διαχείριση των οικονομικών κρίσεων.....	28
2.2.2. Οι στόχοι του κοινωνικού συνόλου	30
2.2.3. Οι δημόσιοι φορείς και η σταθεροποίηση της οικονομίας	32
2.2.4. Οι μορφές παρέμβασης των δημόσιων φορέων στην οικονομία.....	35
2.2.5. Τα μέσα δράσης των δημόσιων φορέων.....	36
2.3. Η δημοσιονομική αποκέντρωση και οι μακροοικονομικοί στόχοι.....	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο ΟΙ ΜΙΚΡΟΜΕΣΑΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	42
3.1. Μικρομεσαία επιχείρηση: μια από σαφήνιση του όρου	42
3.2 Αναθεώρηση ορισμού και στόχοι	43
3.3 Εννοιολόγηση της μικρομεσαίας επιχείρησης σύμφωνα με τον ΕΟΜΜΕΧ ..	43
3.4 Πλεονεκτήματα και αδυναμίες των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.....	44
3.5 Χαρακτηριστικά των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην Ελλάδα.....	46
3.6 Κλάδοι Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων	46
3.6.1 Πρωτογενής παραγωγή	46
3.6.2 Μεταποίηση	46
3.6.3 Χονδρεμπόριο	47
3.6.4 Λιανεμπόριο.....	47
3.7 Στρατηγική Διοίκηση των Μικρομεσαίων επιχειρήσεων.....	47
3.7.1 Στρατηγική Διοίκηση των Μικρομεσαίων επιχειρήσεων.....	48
3.7.2 Χρηματοδότηση των Μικρομεσαίων επιχειρήσεων.....	48

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΜΙΚΡΟΜΕΣΑΙΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	50
4.1 Κρίση και ΜΜΕ.....	50
4.2 Έρευνα και ανάπτυξη	51
4.4 Χρήση διαδικτύου και ηλεκτρονικού εμπορίου	52
4.5 Δημιουργία ανταγωνιστικού περιβάλλοντος στην αγορά.....	54
4.6 Διοίκηση.....	54
4.7 Συνεργασίες επιχειρήσεων (clustering).....	55
4.8 Δραστηριοποίηση σε κυψέλες της αγοράς (market niches)	56
4.9 Μάρκετινγκ	56
4.10 Καινοτομία.....	57
4.10 Επιχειρησιακές Στρατηγικές των ΜΜΕ για την αντιμετώπιση της Κρίσης	57
4.10.1 Μείωση κόστους παραγωγής.....	58
4.10.2 Εξαγωγές.....	58
4.10. 3 Χρηματοδότηση	59
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ/ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ/ ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	61
ΒΙΒΛΙΟΓΡΦΕΙΑ.....	62
Πνευματικά δικαιώματα	64

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Το ποσοστό της ανεργίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης..... 26

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Εικόνα 1 Ο ρυθμός ανάπτυξης Ελλάδας.....21

Εικόνα 2: Ο πληθωρισμός στην Ελλάδα (2008-2011)..... 22

Εικόνα 3: Το ποσοστό της ανεργίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....26

Εικόνα 4: Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (2001-2011)..... 28

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΣΥΕ	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος
ΙΝΕ	Ινστιτούτο Εργασίας
ΓΣΕΕ	Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΜΜΕ	Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις
IT	Τηλεπικοινωνίες και Συστήματα Υπολογιστή
Η/Υ	Ηλεκτρονικοί Υπολογιστές

ΑΠΟΔΟΣΗ ΟΡΩΝ

Euribor	Διατραπεζική Αγορά
Libor	Επιτόκιο Προσφοράς στο οποίο οι Μεγάλες Διεθνής Τράπεζες στο Λονδίνο δανείζονται Κεφάλαια μεταξύ τους
Harrod – Domar	Πρότυπο που χρησιμοποιείται μέσα οικονομικά ανάπτυξης για να εξηγήσει το ποσοστό αύξησης μιας οικονομίας, από την άποψη του επιπέδου αποταμίευσης και της παραγωγικότητας.
Solow	Δείχνει ότι η πορεία μεγέθυνσης στην κόψη του ξυραφιού του μοντέλου του Domar είναι πρώτιστα αποτελέσματα της ειδικής

	υπόθεσης σχετικά με τη συνάρτηση παραγωγής που υιοθετείται σε αυτό και ότι κάτω από άλλες προϋποθέσεις, η ανάγκη λεπτής εξισορρόπησης δε μπορεί να μην υπάρχει.
Lehman Brothers	Παγκόσμια Εταιρία Χρηματοοικονομικών Υπηρεσιών
Keynes	Άγγλος Οικονομολόγος, μαθηματικός, καθηγητής Πανεπιστημίου συγγραφέας και ανώτατος κρατικός υπάλληλος. Δημιούργησε τη λεγόμενη Κευνσιανή σχολή στην οικονομική επιστήμη.
Eommex	Ελληνικός Οργανισμός Μικρών – Μεσαίων Επιχειρήσεων και Χειροτεχνίας
ICAP	Ελληνική Εταιρία Παροχής Εμπορικών και Οικονομικών Πληροφοριών, Ερευνών Αγοράς και Συμβούλων Επιχειρήσεων
Leasing	Χρηματοδοτική Μίσθωση
Factoring	Πρακτόρευση Απαιτήσεων
Venture Capital	Κεφάλαια Επιχειρηματικών Συμμετοχών
CAD	Η Σχεδίαση Προϊόντων και Κατασκευών με τη Χρήση Λογισμικών Η/Υ
Funds	Ταμεία
Join Ventures	Κοινοπραξία
Internet	Διαδίκτυο
Electronic Commerce	Ηλεκτρονικό Εμπόριο
Market Niches	Δραστηριοποίηση σε Κυψέλες της Αγοράς
E-mail	Ηλεκτρονικό Ταχυδρομείο
Electronic Data Interchange	Ηλεκτρονική Ανταλλαγή Δεδομένων
Electronic Funds	Ηλεκτρονική Μεταφορά Κεφαλαίων

Transfer	
Bar Codes	Γραμμικοί Κώδικες
Clustering	Συνεργασίες Επιχειρήσεων
Clusters	Γεωγραφικά Συγκεντρωτικά Δίκτυα
Eurostat	Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία που εδρεύει στο Λουξεμβούργο
Networks	Δίκτυα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία διαπραγματεύεται την οικονομική κρίση όπως αυτή εξελίχθηκε στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια, και με ποιό τρόπο επηρέασε τις μικρομεσαίες ελληνικές επιχειρήσεις.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρατίθενται θεωρητικά στοιχεία σχετικά με την οικονομική κρίση. Γίνεται αναφορά για το τι είναι και από που και πότε προήλθε στη χώρα μας. Τι μας οδήγησε σε αυτήν και υπάρχουν κοινά της νέας οικονομικής κρίσης με άλλη παλαιότερων χρονών. Όπως επίσης μελέτη στο αν υπάρχουν κοινοί τρόποι επίλυσης και αντιμετώπισης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια εκτενή αναφορά στην ελληνική οικονομία και το πώς η ελληνική οικονομία πλέει μέσα σε ένα περιβάλλον οικονομικής κρίσης καθώς τρόπους με τους οποίους η ελληνική οικονομία μπορεί να ανταπεξέλθει.

Το τρίτο κεφάλαιο αφορά τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Ξεκινώντας από τον ορισμό και τα χαρακτηριστικά της, ακολούθως παρατίθενται οι δυσκολίες και τα προβλήματα μιας ελληνικής μικρομεσαίας επιχείρησης στο περιβάλλον της κρίσης.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται αναλυτικά μερικοί τρόποι οι οποίοι δύνανται να βοηθήσουν στην ανάκαμψη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

ΣΤΟΧΟΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΜΕΛΕΤΗΣ

Ο γενικός στόχος της συγκεκριμένης μελέτης είναι η πληροφόρηση του κοινού για την παρούσα οικονομική κρίση που παρουσιάστηκε στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια και πώς αυτή επηρεάζει τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Οι ειδικοί στόχοι της έρευνας είναι να εξακριβωθούν θέματα όπως:

- Πώς επηρεάζονται οι δείκτες της οικονομίας τη χρονική περίοδο της κρίσης
- Πόσο και πώς επηρεάζεται ο κλάδος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων από την οικονομική κρίση
- Με ποιους τρόπους μπορεί να επιτευχθεί η ανάκαμψη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και τα μέσα για περαιτέρω ανάπτυξή τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο. Οικονομική Κρίση

1.1.Ορισμός της κρίσης

Η οικονομική κρίση των τελευταίων χρόνων η οποία είχε ως αφετηρία της τις Η.Π.Α, εξελίχθηκε σε μείζον οικονομικό γεγονός το οποίο επηρέασε άρδην την παγκόσμια κοινότητα. Η χρηματοπιστωτική κρίση εξελίχθηκε ραγδαία στις ανεπτυγμένες χώρες και συνέχισε σε ολόκληρο τον κόσμο, με εξαιρετικά δραματικές επιπτώσεις στο τραπεζικό σύστημα και τις επιχειρήσεις. Σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο η κρίση επηρέασε αρνητικά την οικονομία και βοήθησε στη μείωση της απασχόλησης του εργατικού δυναμικού. Όλες οι χώρες αντέδρασαν άμεσα στο να δοθούν καινούργια μέτρα για να αντιμετωπίσουν την κρίση. Παρόλο που διέφεραν μεταξύ τους είχαν ένα κοινό στόχο, τη βελτίωση της ρευστότητας, την κινητοποίηση των επενδύσεων και τη συγκράτηση της απασχόλησης.

Η Ελληνική κρίση πυροδότησε μια κρίση εμπιστοσύνης στην ευρωζώνη με αποτέλεσμα οι χώρες να προσπαθούν να την εξαλείψουν με αυστηρά μέτρα. Ωστόσο, κανείς από τον κόσμο της κρίσης δε μπορεί να προβλέψει με βεβαιότητα τη διάρκεια της εγχώριας κρίσης. Η Ελληνική Οικονομική Κρίση συνδέεται κατά ένα ποσοστό με τη κρίση της στρατηγικής του Ευρώ. Παρόλη την αισιοδοξία που επικρατούσε, για την αντιμετώπιση της κρίσης οι οικονομικές εξελίξεις κατάφεραν να πλήξουν τον πυρήνα του Ευρώ, και η κρίση πήρε νέες διαστάσεις στις στρατηγικές εξουσίας που συνδέονται με αυτό. Με την εμφάνιση του Ευρώ και την απόκτηση του, στις χώρες της Ευρωζώνης, οδήγησε την οικονομία σε επίπεδα κερδοφορίας. Οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης στις χώρες της περιφέρειας είχαν ως αποτέλεσμα τη ραγδαία μείωση στο κόστος του εγχώριου δανεισμού και την εισροή των ξένων αποταμιεύσεων, κάτι που δημιούργησε την εμφάνιση σταθερών πλεονασμάτων στο ισοζύγιο των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών. Πλέον η κρίση έγινε υποχείριο των Νεοφιλελεύθερων Στρατηγικών που συνδέονται με το σχέδιο του Ευρώ. (Μπούρας & Λυκούρας, 2011)

1.2 Συνοπτική ανάλυση της κρίσης

Το βασικό σκεπτικό γύρω από το οποίο δομείται το οικονομικό ζήτημα που προκαλεί η κρίση, είναι πως ενώ ουσιαστικά οι ανθρώπινες ανάγκες (πλασματικές ή πραγματικές έχουν καταστεί απεριόριστες, και τα μέσα για την ικανοποίησή τους πλέον δεν επαρκούν.

Η προσπάθεια να ξεπερασθεί η σχετική έλλειψη των αγαθών, να λυθεί δηλαδή το οικονομικό πρόβλημα, είναι η βάση της οικονομικής δραστηριότητας των ανθρώπων.

¹(Μπένος, 2007)

¹ Γεώργιος Μπακατσιάκος,(2010) , *«Παγκόσμια οικονομική κρίση, ευρωπαϊκή ένωση και Ελλάδα»*.

¹ **Εισαγωγή στην πολιτική οικονομία. Εκθέσεις Γ. Μπένου 2007.**

Όσον αφορά την κρίση, οι τρεις διαστάσεις της είναι: Η Διεθνής, η Ελληνική και η Δημοσιονομική.

Η Διεθνής οικονομική κρίση οφείλεται

A) Στη κατάρρευση της αγοράς στεγαστικών δανείων υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου και την κατάρρευση ομολόγων καλυμμένων, τα οποία μετονομάστηκαν σε τοξικά στις Η.Π.Α και

B) στη Μεγάλη Βρετανία εξαιτίας του αυξανόμενου Δημόσιου Χρέους που οφειλείτο. (Χριστόφορος Διακόπουλος όμ. Καθηγητή οικονομικών Παν. Αθηνών)

Η Ελληνική οικονομική κρίση:

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα οφείλεται σε βαθιές παθογένειες της Ελληνικής Οικονομίας, οι οποίες συσπειρώθηκαν κατά τη διάρκεια δεκαετιών. Γι αυτό και η εξάλειψη της κρίσης θα σπαταλήσει πολύ χρόνο και θα γίνει ύστερα από πολλές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες θα χρειαστούν αρκετό χρόνο. Σκοπός των μεταρρυθμίσεων

είναι να αυξηθεί η παραγωγικότητα της Ελληνικής Οικονομίας, στον Ιδιωτικό και στον Δημόσιο τομέα. (Μπακατσίακος, 2010)

Δημοσιονομική οικονομική κρίση

Η αποχή της Δημοσιονομικής Κρίσης εντοπίζεται το 2010, ταυτόχρονα σχεδόν με την Ιρλανδία και την Πορτογαλία, οι οποίες είχαν φτάσει ήδη στα πρόθυρα της χρεοκοπίας. Η συνέχεια ήταν να οδηγηθεί σε Δημοσιονομική Λιτότητα σε όλη σχεδόν την Ευρωζώνη. Κατόπιν εκθέσεως του ΔΝΤ (η οποία συντάχθηκε τον Απρίλη του 2012), προβλέπονται αλλαγές στη Δημοσιονομική Πολιτική για μια πενταετία τουλάχιστον, η οποία λογικά θα έληγε το 2014. (Μπακατσίακος, 2010)

pmeletios.com Χριστόφορος Διακόπουλος όμ. Καθηγητή οικονομικών Παν. Αθηνών
Μαβρουδέας, 2015, Greek Capitalism in Crisis: Marxist Analyses, Routledge

1.3.Μία αναδρομή στις πρόσφατες κρίσεις

Η πρώτη πτώχευση του 1827

Το Ελληνικό κράτος απέκτησε την ανεξαρτησία του με σκληρούς αγώνες, μέσω πολεμικών επιτυχιών και συγκεκριμένα, τις χρονολογικές περιόδους 1821 και 1824. Παρά τις προσπάθειες, και τους αγώνες που δόθηκαν, δεν σταμάτησαν ποτέ να είναι υποχείρια των Μεγάλων Δυνάμεων.

Το 1830, υπογράφηκε το Σύμφωνο του Λονδίνου. Το κόστος των πολέμων έπληξε το κράτος, με αποτέλεσμα να μην έχει τα απαραίτητα χρήματα για την υποστήριξη της χώρας. Έτσι το 1824 και το 1825 η Ελλάδα δανείζετε από τους χρηματοπιστωτικούς οίκους του Λονδίνου, από τα Δάνεια της Ανεξαρτησίας.

Από τα χρήματα αυτά, το κράτος έδωσε βάρος στο να ξεπληρώσει τόκους και προμήθειες, καθώς και πληρωμές για πολεμικά εφόδια τα οποία δεν έφτασαν ποτέ στην Ελλάδα.

Η υποθήκευση των Εθνικών Τμημάτων, εξαγρίωσε περισσότερο τον ήδη εξαθλιωμένο λαό. Η Ελλάδα, βρισκόταν έρμαιο των ξένων δυνάμεων, και εκλιπαρούσε για νέες χορηγήσεις, με κυβερνήτη τον Ιωάννη Καποδίστρια.

Παρά τις προσπάθειες έκκλησης δανείων που έγιναν, κανείς δε δέχτηκε να βοηθήσει.

Ένα νέο σχέδιο, για την αντιμετώπιση της κατάστασης, ήταν, να στραφεί η Ελλάδα σε ένα Εσωτερικό Πρόγραμμα Ανοικοδόμησης της Οικονομίας. (Άλκης Αντωνιάδης, 2011)

Η Βαυαρική μοναρχία: η πτώχευση του 1843 και το κίνημα της 3^{ης} Σεπτεμβρίου

Το Ελληνικό κράτος αναζητούσε, μια Διεθνή Αναγνώριση. Τα δάνεια που παραχωρήθηκαν για την διεξαγωγή των πολέμων, κατασπαταλήθηκαν. Χωρίς περιορισμούς, και για αυτό είναι υπεύθυνο το Ελληνικό κράτος.

Έδωσε στους ξένους το έναυσμα, να χειρίζονται τα πολιτικά πράγματα της χώρας και να το ληστεύουν.

Το 1832, ο Όθωνας κηρύσσεται βασιλιάς, ύστερα από υποσχέσεις παροχής δανείων από ξένες χώρες, οι οποίες αποδείχθηκαν λειψές, καθώς η Ελλάδα ποτέ δε πήρε όλο το μέρος του χρηματικού ποσού.

Το 1832 η Ελλάδα κηρύττει πτώχευση, καθώς δεν κατάφερε να ξεπληρώσει τα χρέη της, και η τελευταία δόση του δανείου δεν καταβλήθηκε ποτέ.

Η Ελλάδα, βρίσκονταν για ακόμη μια φορά στο έλεος. Ο Όθωνας για την αποφυγή της εισβολής των Μεγάλων Δυνάμεων, μείωσε τους μισθούς του εργατικού δυναμικού, και έβαλε σε προτεραιότητα τα συμφέροντα των ξένων παραγόντων.

Ένα στρατηγικό κίνημα, κάνει την εμφάνιση του, και υποστηρίζει το Ελληνικό κράτος. Το κίνημα αυτό, σε συνεργασία με το λαό, εξηγέρθη για τη ψήφιση συντάγματος. Το Μάρτιο του 1844 ψηφίζετε, μετά από πίεση που υπέστη ο Όθωνας. (Άλκης Αντωνιάδης, 2011)

Το «δυστυχώς επτωχέυσαμεν» του Τρικούπη και ο πόλεμος του 1897

Παρά τις προσπάθειες του Ελληνικού κράτους για ανεξαρτησία, οι ξένες δυνάμεις απαξιούσαν στο αίτημα αυτό. Στο Κριμαϊκό πόλεμο του 1854, η χώρα βρέθηκε στο πλευρό του τσάρου, χωρίς αντάλλαγμα.

Ύστερα από αυτή τη κίνηση, το 1857, μια Επιτροπή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου, σε συνεργασία με τη Ρωσία αποφασίζουν, την

- i. Εκχώρηση των εσόδων του Ελληνικού κράτους
- ii. Τους φόρους καπνού

- iii. Τα έσοδα φορολόγησης
- iv. Τους τελωνιακούς δασμούς.

Η Ελλάδα, σταδιακά αναπτύσσεται και πάλι, και ένας καινούργιος πρωθυπουργός, αναλαμβάνει τα ηνία της χώρας. Το 1881 ο Τρικούπης γίνεται πρωθυπουργός.

Με την προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας στην Ελλάδα, το εξωτερικό χρέος διογκώνετε, καθώς οι σπατάλες και τα δάνεια είναι αλόγιστα. Η αποπληρωμή των δανείων είναι ακατόρθωτη, και η Ελλάδα το 1893 κηρύττει πτώχευση.

Ύστερα από αυτό ο Δηλιγιάννης, κάνει την εμφάνιση του και προσπαθεί να γίνει συμβιβασμός δανείων. Ο πόλεμος δεν άργησε να κάνει την εμφάνιση του, και το 1897, ο Τουρκικός στόλος αφοπλίζει την Ελλάδα. (Άλκης Αντωνιάδης, 2011)

Η πτώχευση του 1932 και η δικτατορία του Μεταξά

Μία νέα πολιτική περίοδος καταφτάνει στην Ελλάδα, υπό τον Βενιζέλο, ύστερα από το κίνημα στο Γουδί. Οι επιτυχίες της κυβέρνησης, παρόλο που ήταν πάμπολλες, δεν έδωσε στο λαό, την απαραίτητη αναδιανομή του πλούτου. Κύρια πηγή στήριξης της κυβέρνησης ήταν, ο εξωτερικός δανεισμός.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση, κάνει την εμφάνιση της το 1929. Εξαιτίας της Γερμανικής ύφεσης, οι εξαγωγές της Ελλάδας μειώθηκαν.

Ο Βενιζέλος, επαναφέρει στην Ελλάδα τον Κανόνα Χρυσού, μάταια όμως. Η αναζήτηση ξένων δυνάμεων, για την υποστήριξη της χώρας με δανεισμό είναι ανεπιτυχής, και στις 1 Μάιου 1932, κηρύττετε πτώχευση, και γίνεται προσπάθεια για εξόφληση του χρέους.

Η κίνηση αυτή δεν ήταν εντελώς αρνητική, καθώς τα έξοδα της Ελλάδας άρχισαν να μειώνονται. Παρόλα αυτά, ο εξοργισμένος λαός, προβαίνει σε απεργίες, καθώς η ανεργία και ο εξευτελιστικός μισθός, τους φτάνει σε σημείο εξαθλίωσης.

Με την επιστροφή του βασιλιά Γεωργίου, το 1935, εγκαθιδρύεται η δικτατορία, μέσω Ιωάννη Μεταξά. (Άλκης Αντωνιάδης, 2011)

1.4.Τι διαφοροποιεί τη σημερινή κρίση

Η Ελλάδα στηρίχθηκε κατά βάση σε εξωτερικούς δανεισμούς, προς όφελος των δανειστών, εν αγνοία της επίπτωσης αυτών, από ότι αποδείχθηκε. Η εργατική τάξη

καταπατήθηκε ποιο πολύ από όλους, καθώς για την φορολογική επιβάρυνση του χρέους οι μισθοί μειώθηκαν και η παραγωγικότητα της χώρας λιγοστεύει.

Φεύγοντας η Ελλάδα από τη δραχμή, και η ενσωμάτωση της χώρας στην ΕΕ, περισσότερα προβλήματα αποδείχθηκε ότι δημιουργήθηκαν, παρά οφέλη, καθώς το χρέος μένει στάσιμο.

Με αφορμή τη πρόσφατη για την Ελλάδα κρίση, του 2007, έγινε φανερό πως το Ελληνικό Καπιταλιστικό Σύστημα, είναι αδύνατο να ανταποκριθεί στις ανάγκες των λαϊκών συμφερόντων, και του εργατικού δυναμικού. Τα ξένα συμφέροντα καταπατούν τις ανάγκες του λαού.

Η Ελλάδα είναι εξαρτημένη από τους μηχανισμούς του ΔΝΤ και της ΕΕ, και αν κρίνουμε από το παρελθόν, η Ελλάδα δε σταμάτησε ποτέ να εξαρτάτε από ξένες δυνάμεις. Σύμφωνα με αυτά προβαίνουμε σε 3 βασικές ομοιότητες.

- i. Ο αλόγιστος δανεισμός, και το χρέος που δεν εξοφλείτο
- ii. Ο έλεγχος της χώρας από ξένα κράτη
- iii. Η απαξίωση του Ελληνικού λαού προς το Ελληνικό κράτος και την πολιτική

1.5.Αίτια Κρίσης

Με βάση σχετική βιβλιογραφία αναδρομής, παρατηρούμε πως οι κυριότερες αιτίες οι οποίες προκαλούν την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης, είναι συνοπτικά οι εξής.

- Υπερβολική χρήση Δανειακών Κεφαλαίων
- Πλημμελής διαβάθμιση πιστοληπτικού κινδύνου
- Αμοιβές στελεχών στον χρηματοπιστωτικό τομέα
- Κίνητρα για αλόγιστη χορήγηση στεγαστικών δανείων, ανεξάρτητα από τον
- πιστοληπτικό κίνδυνο των δανειοληπτών
- Στεγαστικά δάνεια για αγορά κατοικίας χωρίς συμμετοχή δανειολήπτη

1.6.Επιπτώσεις

Οι σημαντικότερες επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης αυτή τη περίοδο είναι:

- Ανεργία
- Υπογεννητικότητα
- Απολύσεις
- Κλείσιμο επιχειρήσεων
- Πάγωμα δανείων
- Μειώσεις μισθών και συντάξεων
- Μείωση εξόδων των οικογενειών με αποτέλεσμα λιγότερος τζίρος των επιχειρηματιών
- Επίπτωση στην ψυχική υγεία των ανθρώπων (άγχος)

1.7.Επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία

Οι βασικότερες επιπτώσεις της τρέχουσας οικονομικής κρίσης στην ελληνική οικονομία.

- Περιορισμός καταναλωτικής πίστης που οδηγεί σε μείωση της κατανάλωσης.
- Μείωση εξαγωγών.
- Αύξηση της ανεργίας
(Σταμπόγλου, 2013)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο Ελληνική οικονομία και οικονομική κρίση

2.1. Η Ελλάδα στη δίνη μιας διεθνούς οικονομικής κρίσης

Η σημερινή οικονομική ύφεση, φέρει κοινά στοιχεία με αυτήν του 1929. Η μείωση των ρυθμών ανάπτυξης της χώρας, συντελεί στην ύπαρξη μιας επιτροπής, η οποία θα μπορεί να ελέγχει τα οικονομικά της χώρας και κατ'επέκταση να χειραγωγεί και το πολιτικό σύστημα. Στις 24 Οκτώβριου του 2008, πολλοί ξένοι επενδυτές προθυμοποιήθηκαν να κάνουν μαζικές ρευστοποιήσεις στην Ελλάδα. (Μπούρας και Λυκούρας, 2011).

Ποιά αναλυτικά:

- i. Ο χρηματιστηριακός δείκτης των Αθηνών μειώθηκε κατά 1800 μονάδες, παρόλο το ύψος των κερδών των Ελληνικών τραπεζών και των επιχειρήσεων.
- ii. Οι μεγάλες απώλειες των τάξεων, των 24 δις ευρώ σε διάστημα 24 ημερών μέσα στο δεύτερο εξάμηνο του 2008.
- iii. Η εμφάνιση απωλειών βιομηχανικών παραγγελιών σε ποσοστό 10% για την Ελλάδα.

Οι αναλυτές μιλάνε για μείωση των εξαγωγών της κατανάλωσης και της παραγωγικής δραστηριότητας, ενώ σε επίπεδο απαισιοδοξίας βρίσκονταν και οι προβλέψεις για τα ποσοστά ανεργίας. Τα παραπάνω συντέλεσαν στην απόφαση της ΕΕ για, χαλάρωση του Συμφωνητικού Σταθερότητας, χωρίς κάποιο αποτέλεσμα. Το αίτημα δεν έγινε αποδεκτό. Η οικονομική κρίση που μαστίζει την Ελλάδα το τελευταίο χρονικό διάστημα, δεν είναι κάτι απλό, καθώς η χώρα βρίσκεται στη δίνη μιας διεθνούς οικονομικής κρίσης. Αυτό γίνεται αντιληπτό από τα παρακάτω.

- Ο πληθωρισμός της Ευρωζώνης αυξήθηκε.
- Μεγάλο κοινωνικό πρόβλημα για όλες τις χώρες αποτέλεσε η ακρίβεια των προϊόντων.
- Τα υψηλά ποσοστά ανεργίας
- Η μείωση των ρυθμών ανάπτυξης κατά 50% στην ΕΕ
- Η χρηματοοικονομική κρίση επηρέασε σημαντικά την Ευρώπη

- Χρηματοοικονομικοί οργανισμοί άρχισαν να κλονίζονται

Η αιτία για την πτώση της οικονομίας δεν αποτελείται από ένα μόνο παράγοντα, αλλά από πολλούς. Είναι προϊόν της ανθρώπινης φύσης, της πολιτικής, και με το τι θεωρείται ορθή συμπεριφορά.

Ο βαθμός δυσκολίας για να δοθούν νέα δάνεια, η αύξηση των επιτοκίων, η άνοδος των τιμών των εμπορευμάτων και τον καυσίμων, αποτελούν, τη μείωση της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών. Παρουσιάστηκε πτώση των καταναλωτικών δαπανών, και στη συνέχεια πτώση των κύκλων εργασίας. Παρόλη την ρευστότητα των τραπεζών το 2009, με 28 δις ευρώ, 70.000 θέσεις εργασίας χάθηκαν. (έρευνες ΕΣΥΕ).

Εξαιτίας του μηχανισμού μετάδοσης χρηματιστηριακών ιών, η Ελλάδα μπορεί και επηρεάζει οικονομικά την Ισπανία, την Ιταλία και την Πορτογαλία. Επομένως, εάν η κρίση της Ελλάδας μεγαλώσει, ταυτόχρονα επηρεάζονται οικονομικά και οι υπόλοιπες τρείς. Με τη μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, που η πολιτική της Ελλάδας επιβάλλει, δεν είναι εφικτό να σταματήσει το πρόβλημα του χρέους. (Τσουφλίδης 2010)

2.1.1.Αίτια εμφάνισης και επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης

Το πρόβλημα για την αντιμετώπιση της κρίσης στην Ελλάδα, θα πάρει μεγαλύτερο χρονικό διάστημα αντιμετώπισης, εξαιτίας της δομής των προβλημάτων τα οποία διαφέρουν από άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και τα οποία επιμένουν να διατηρούνται στη χώρα μας. (Busch 1985).

Τρείς είναι οι παράγοντες οι οποίοι συντελούν τη σημερινή κρίση :

- Οι αναλυθείς πληροφορίες για τις τιμές των ακινήτων στις ΗΠΑ, διευκόλυνε την υπερκατανάλωση με αποτέλεσμα την υπερθέρμανση της οικονομίας, και την αύξηση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών.
- Τα στεγαστικά δάνεια, τα οποία προτίμησαν πολλά νοικοκυριά για την διευκόλυνση των κατοικιών τους, δημιούργησε ένα χάος όσον αφορά την αποπληρωμή τους, καθώς δεν ήταν λίγες οι φορές όπου οι τράπεζες πλήρωναν το δάνειο του νοικοκυριού από άλλη τράπεζα.
- Η αλόγιστη στάση των τραπεζών, όσον αφορά τα δάνεια τα οποία δίνονταν ακόμη και σε μη φερέγγυους δανειολήπτες με αποτέλεσμα να γίνονται

ρευστοποιήσεις σε αυτούς και να ζητάνε και άλλα δάνεια χωρίς να χρειάζεται η εύρεση νέων καταθετών.

Η σημερινή οικονομική κρίση είναι ένα γεγονός το οποίο όλοι το περίμεναν. Τα αίτια της κρίσης συνδέονται με τη μεταπολεμική συσσώρευση του κεφαλαίου, τη κρίση της δεκαετίας του 70', και την εμπειρία της Νεοφιλελεύθερης περιόδου. Συγκεκριμένα, όταν εντάχθηκε το φαινόμενο της χρηματοπιστοποίησης της καπιταλιστικής οικονομίας. (Υπουργείο Οικονομικών 2010)

Όσον αφορά τη παραγωγική βάση της Ελληνικής οικονομίας, είναι προφανές ότι με τη ναυτιλία, τον τουρισμό και την οικοδομή, η οικονομία δεν επανήλθε, καθώς τα πρώτα που πλήχθηκαν ήταν αυτά.

Οι πρωτόγνωροι ρυθμοί πιστωτικής επέκτασης των τραπεζών, στο εξωτερικό αλλά και στο εσωτερικό, συντέλεσαν στην διεθνή κρίση και στη δημιουργία υψηλών κινδύνων. (Τσουφλίδης 2010)

Τα αίτια της κρίσης θα πρέπει να αναζητηθούν στα διαρθρωτικά προβλήματα και τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν, αλλά και στη διεθνή συγκυρία της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης, που τα ανέδειξε με εντονότερο τρόπο. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό της οικονομίας μας είναι η εμφάνιση διαρθρωτικών προβλημάτων πολύ πριν την ύπαρξη της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης, τα οποία διογκώθηκαν τα τελευταία χρόνια με την επιμονή στην άσκηση πολιτικών στη κατεύθυνση των αυτορρυθμιζόμενων αγορών (Μπούρας και Λυκούρας, 2011).

Επιπλέον, οι αιτίες της ελληνικής δημοσιονομικής κρίσης πρέπει να εντοπιστούν σε τρεις επιπλέον παράγοντες (INE-ΓΣΕΕ, 2008):

- Στις πολιτικές μείωσης των φορολογικών εσόδων, που ακολούθησαν οι ελληνικές κυβερνήσεις για πάνω από μια δεκαετία πριν την κρίση.
- Στη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία ήταν νεοφιλελεύθερη και απέκλειε τη στήριξη των δημόσιων οικονομικών της Ευρωζώνης με απευθείας δανεισμό από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Αντίθετα, υποχρέωνε τις κυβερνήσεις να παίρνουν δάνεια από τις εμπορικές τράπεζες και τις χρηματοπιστωτικές αγορές, με αποτέλεσμα αυτό να οδηγήσει στην εκτίναξη των επιτοκίων δανεισμού στη συγκυρία της κρίσης. Όταν οι χρηματαγορές δεν εμπιστευόντουσαν πια την ελληνική οικονομία, τα επιτόκια δανεισμού του

Δημοσίου αυξήθηκαν κατά μεγάλο ποσοστό. Τον Φεβρουάριο του 2010, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποφάσισε την διαμόρφωση ενός πακέτου δανειακής στήριξης του ελληνικού Δημοσίου με την εμπλοκή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), με τον περιορισμό ότι η χώρα θα ακολουθούσε ένα αυστηρό πρόγραμμα περιστολής των δημόσιων δαπανών. Η κυβέρνηση έκανε στροφή στην μείωση των δαπανών του δημοσίου και στην περιστολή του κοινωνικού κράτους αλλά και με επιπλέον αύξηση των εσόδων κυρίως από έμμεσους φόρους (αύξηση Φόρου Προστιθέμενης Αξίας). Άφησε αμετάβλητες άλλες πηγές εσόδων ή δαπανών. Στις 23 Απριλίου του 2010, η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε την ενεργοποίηση του μηχανισμού δανειακής στήριξης εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Διεθνές Νομισματικού Ταμείου, εγκαινιάζοντας πολιτικές «συρρίκνωσης του κράτους» αναφορικά με την τοπική αυτοδιοίκηση, το ασφαλιστικό σύστημα και τις συντάξεις.

- Στην ύπαρξη του ευρώ που, πριν την εμφάνιση της κρίσης, έκανε εύκολη τη μεταφορά πόρων προς τις χώρες που αναπτύσσονταν γρηγορότερα. Αυτές οι κεφαλαιακές εισροές ισοσκελίζουν το ισοζύγιο πληρωμών της χώρας, δηλαδή επέτρεπαν πριν την κρίση να διατηρηθεί ένα σημαντικό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Με την απότομη εμφάνιση της κρίσης η δυνατότητα αυτή δεν υπήρχε πια, καθώς μειώθηκαν οι κεφαλαιακές εισροές.

Στο χρονικό διάστημα από 1996 έως το 2008, η Ελλάδα παρουσίασε αύξηση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος κατά 61%, η Ισπανία κατά 56% και η Ιρλανδία κατά 124%, σε αντίθεση με τις περισσότερο αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Για την Γερμανία ήταν 19,5%, την Ιταλία 17,8% και για τη Γαλλία 30,8%. Οι χώρες που σημείωσαν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης κατέληξαν με ελλείμματα στις τρέχουσες συναλλαγές² (INE-ΓΣΕΕ, 2008).

Τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης είναι διαφορετικά όχι μόνο μεταξύ των χωρών, όπου οι χώρες μέσης και χαμηλής ανάπτυξης πλήττονται περισσότερο σε σχέση με τις αναπτυγμένες χώρες, αλλά και στο εσωτερικό των χωρών, καθώς τα άτομα με χαμηλή εκπαίδευση να υφίστανται τις πλέον δυσμενείς επιπτώσεις σε σχέση με τα άτομα υψηλής εκπαίδευσης της μεσαίας και ανώτερης τάξης³ (Stiglitz, 2006).

---

² INE-ΓΣΕΕ,(2008) , «*Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*», Ετήσια Έκθεση, Αθήνα

³ Stiglitz JE.,(2006) , «*Making globalization work*». Norton WW & Co, New York

Η οικονομική κρίση οδηγεί σε δυσάρεστες επιπτώσεις στην κοινωνική ζωή, δεδομένου ότι η μείωση εισοδήματος προκαλεί απώλειες στην ευημερία και ωθεί μεγάλα τμήματα του πληθυσμού στη φτώχεια. Ο ρυθμός της οικονομικής ανάπτυξης, το διεθνές εμπόριο και η απασχόληση παρουσιάζουν σε μεγάλο βαθμό την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η διεθνής οικονομία ⁴(Marmot & Bell, 2009).

Η παρούσα κρίση κινεί σε μηδενικό ή και αρνητικό ρυθμό την ανάπτυξη στην παγκόσμια οικονομία, με εξαίρεση μερικές άλλες νέες βιομηχανικές χώρες. Σε παγκόσμια κλίμακα, η οικονομική κρίση θέτει σε καθεστώς ευπρόσβλητης εργασίας το ήμισυ σχεδόν των εργατών, οι οποίοι βρίσκονται σε κίνδυνο να χάσουν την εργασίας τους και συνεπώς να βρεθούν σε κατάσταση εργασιακής ανασφάλειας. Από τα τέλη του 2008, η ανεργία άρχισε όλο και περισσότερο να αυξάνεται. Η κατάσταση αυτή απειλεί κυρίως τις χώρες με χαμηλή και μέση ανάπτυξης, καθώς και στο εσωτερικό των χωρών τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, ενώ αποδεικνύει τρία βασικά προβλήματα:

- Την αύξηση των ανισοτήτων στο εσωτερικό των χωρών
- Τις δύσκολες συνθήκες κοινωνικής προστασίας και υγείας
- Τα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής και της οικολογικής υποβάθμισης.

2.1.2.Το αποτέλεσμα και η αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης

Η ανεργία είναι ένα φαινόμενο το οποίο συνδέεται με την κοινωνία και την πολιτική της χώρας. Έχοντας αυτό σα βάση, δεν είναι δύσκολο να ερμηνεύσει κανείς το γεγονός πως η οικονομική κρίση οδήγησε σε ανεργία και τελικά στην φτώχεια. Ως εκ τούτου η ανεργία μέσα από στατιστικές έρευνες φαίνεται να σχετίζεται με αύξηση της ημερήσιας κατανάλωσης αλκοόλ, στην ενδοοικογενειακή βία, αύξηση στις αυτοκτονίες αλλά και μείωση των θανάτων από τροχαία κατά 1,4%. Ειδικότερα, η φτώχεια σχετίζεται με την εμφάνιση ασθενειών γιατί οι άνθρωποι αναγκάζονται να

---

⁴ Marmot Mg, Bell R.,(2009) , «*How the financial crisis affect heal*

διαβιώνουν σε αρκετά υποβαθμισμένο περιβάλλον, να τρέφονται με δυσκολία και να εργάζονται σε ανθυγιεινά περιβάλλοντα⁵ (Λιαρόπουλος, 2010).

Τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης ήταν ήδη ορατά από το 2008. Συγκεκριμένα, οι καθαρές συνολικές επενδύσεις υποχώρησαν στο 8% του ΑΕΠ, δηλαδή κατά 4,5 εκατοστιαίες μονάδες περίπου έναντι του 2007. Αυτό αποκαλύπτει τη μείωση των εισοδημάτων και την αναβολή της πραγματοποίησης των επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα, ενόψει της μείωσης της ζήτησης που επικρατεί στην οικονομική κρίση. Επίσης, η μείωση των επενδύσεων οδηγεί σε δυσκολίες πρόσβασης, που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις στον δανεισμό. Μέχρι τα μέσα του 2009, όταν εμφανίστηκε η κρίση των τραπεζών, όλες οι κυβερνήσεις των αναπτυγμένων χωρών χρηματοδότησαν τη διάσωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, αλλά αυτό οδήγησε στη μεγάλη διόγκωση του δημοσιονομικού ελλείμματος και του δημόσιου χρέους. Στην Ελλάδα δόθηκαν συνολικά 28 δισ. ευρώ για να στηριχθεί το τραπεζικό σύστημα. Με λίγα λόγια, εξαιτίας της κρίσης ένα μέρος του ιδιωτικού χρέους μετατράπηκε σε δημόσιο (Savas, 2012).

Δημιουργήθηκε ένα σημαντικό ερώτημα για το πως οι υπεύθυνοι για την κρίση θα πληρώσουν χωρίς να εμφανιστούν απώλειες στο παραγόμενο προϊόν (ΑΕΠ), και ιδιαίτερα σε συνθήκες ελεύθερης οικονομίας της αγοράς. Σε αυτό το γεγονός, η νομισματική πολιτική ήταν λογικό να αντιδράσει με τους εξής δύο τρόπους: μειώνοντας τα επιτόκια και παρέχοντας ευκολίες ρευστότητας στο σύστημα. Δόθηκαν δισεκατομμύρια ευρώ, δολάρια, στερλίνες και γιέν από τις κεντρικές τράπεζες για την παροχή ρευστότητας στην αγορά, αφού οι εμπορικές τράπεζες ήταν απρόθυμες να διευκολύνουν, η μια την άλλη, με δάνεια. Τα επιτόκια στους δείκτες Euribor και Libor ήταν σταθερά, σε αρκετά υψηλά επίπεδα, δίνοντας βάση την έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των τραπεζών. Επιπλέον, τα χρηματιστήρια του πλανήτη αντιμετώπισαν μεγάλες απώλειες το 2008, αγγίζοντας ή και ξεπερνώντας το ποσοστό του 50% (Κουφάρης, 2010).

Αν και οι νομισματικές αρχές πραγματοποίησαν επανειλημμένες παρεμβάσεις, η ομαλότητα στις αγορές χρήματος και κεφαλαίου ήταν δύσκολη και αρκετά αργή. Έγινε πια συνειδητό ότι η παρέμβαση των κυβερνήσεων, μέσω της δημοσιονομικής

---

⁵ Λιαρόπουλος, 2010, *Οργάνωση υπηρεσιών και συστημάτων υγείας*, Βήτα Ιατρικές Εκδόσεις

πολιτικής, ήταν απολύτως απαραίτητη. Διεθνείς οργανισμοί, π.χ. ΟΟΣΑ και ΔΝΤ, πρότειναν να στηριχθεί η οικονομία μέσω της υιοθέτησης «δημοσιονομικών πακέτων» έτσι ώστε να στηριχθεί η οικονομική δραστηριότητα. Παραδείγματα δημοσιονομικών πακέτων που υιοθετήθηκαν από οικονομίες ήταν των Η.Π.Α., της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ιαπωνίας, και της Κίνας (Μπακατσίακος, 2010).

Τα «δημοσιονομικά πακέτα» (Μπακατσίακος, 2010)⁶ περιλαμβάνουν μέτρα όπως:

- εξασφάλιση σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος
- τόνωση της εσωτερικής ζήτησης με την ενίσχυση των δημόσιων δαπανών
- μείωση της φορολογίας.

Αν και ενδείκνυται η χρήση της νομισματικής πολιτικής σε τέτοιες καταστάσεις, επικρατεί η άποψη για τη χρήση της δημοσιονομικής πολιτικής. Παρόλα αυτά, όμως, εμφανίζονται δύο σημαντικές απόψεις για τον προσανατολισμό και το μέγεθος των δημοσιονομικών παρεμβάσεων. Η πρώτη σκέψη είναι ότι οι εκτεταμένες δημοσιονομικές παρεμβάσεις αποτελούν τη μόνη λύση για να αποφύγουμε μια παρατεταμένη ύφεση, αλλά παραμένει ο κίνδυνος ότι οι κυβερνήσεις θα δράσουν πολύ αργά και σε μικρό ποσοστό. Η δεύτερη σκέψη είναι ότι δεν μπορεί να επικρατήσει μια γενική συνταγή για όλα τα κράτη, αλλά και σε κάθε περίπτωση οι δημοσιονομικές παρεμβάσεις θα πρέπει να είναι έγκαιρες, έτσι ώστε να μη θέτουν σε κίνδυνο τη μακροχρόνια βιωσιμότητα των δημοσίων οικονομικών.

Για να ασκηθεί επεκτατική πολιτική είναι αναγκαία η ύπαρξη κατάλληλων περιθωρίων δημοσιονομικής ευελιξίας. Είναι σημαντικό να αναφερθούμε στο γεγονός ότι εκτεταμένες δημοσιονομικές παρεμβάσεις σε χώρες, όπως π.χ. η Ελλάδα, με την ήδη νομοθετική μείωση των φορολογικών συντελεστών, θα δημιουργούσαν αύξηση του χρέους και του δημοσιονομικού ελλείμματος με αρνητικές μακροπρόθεσμες συνέπειες. Σύμφωνα με τα σημερινά επίπεδα χρέους και ελλείμματος, η αύξηση των περιθωρίων των ελληνικών ομολόγων έναντι των γερμανικών δεν βοηθά τον κρατικό προϋπολογισμό και την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους. Αν οι δημόσιες δαπάνες είναι αρκετά υψηλές, ως ποσοστό του ΑΕΠ, το πιθανότερο είναι να δημιουργήσει αρκετά προβλήματα στην οικονομία. Αυτό που αποτελεί ελπιδοφόρο για την έξοδο της Ελλάδας από την κρίση είναι η αύξηση των δημοσίων επενδύσεων, με την μόνη

---

⁶ Μπακατσίακος, Γ., (2010), «Παγκόσμια οικονομική κρίση, ευρωπαϊκή ένωση και Ελλάδα».

προϋπόθεση, την ύπαρξη επενδυτικών σχεδίων με άμεσα αποτελέσματα. Το χρονικό διάστημα λήψης της απόφασης για τη χρηματοδότηση ενός συγκεκριμένου έργου υποδομής μέχρι την απόκτηση των σχετικών κονδυλίων είναι τέτοιο που δεν θα συμβάλλει στην άμεση αντιμετώπιση της κρίσης, αλλά αντιθέτως θα ενεργήσει κατά πάσα πιθανότητα πληθωριστικά σε μια άλλη φάση του οικονομικού κύκλου (Μπακατσίακος, 2010) .

Παράλληλα, αν η επιλογή για τις δημόσιες επενδύσεις γίνεται βιαστικά με κριτήριο τις προτιμήσεις ισχυρών πολιτικών παραγόντων, τότε μπορεί να υπάρχει σοβαρός κίνδυνος ως προς τα αποτελέσματα για την κοινωνία. Στην Ελλάδα, οι επενδύσεις, που ήδη έχουν εγκριθεί και συνδέονται με την πραγματοποίηση του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και των Συμπράξεων Ιδιωτικού και Δημόσιου Δημοσίου Τομέα, αποτελούν ικανή αντιμετώπιση των προβλημάτων. Παρόλα αυτά, η διόγκωση τους μπορεί να υποβαθμίσει το επίπεδο απορροφητικότητας των κοινοτικών πόρων και την ποιότητα των δημοσίων δαπανών (Μπακατσίακος, 2010) .

Οι κυβερνήσεις, όπως και η Ελλάδα, που έχουν ελάχιστα περιθώρια δημοσιονομικής ευελιξίας, ίσως κριθεί αναγκαίο να είναι περισσότερο εφευρετικές και καινοτόμες στους τρόπους αντιμετώπισης των συνεπειών της κρίσης. Πιθανόν, η κρίση να σταθεί αφορμή για την πραγματοποίηση σημαντικών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι όλες οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις δεν είναι τόσο εύκολο να επιτευχθούν σε μια κατάσταση οικονομικής κρίσης, εξαιτίας της επικράτησης της άποψης ότι δεν υπάρχουν τα απαραίτητα δημοσιονομικά περιθώρια για να αποζημιωθούν εκείνοι οι οποίοι νιώθουν ότι θίγονται από αυτές. Όμως, άλλες μεταρρυθμίσεις έχουν περισσότερες πιθανότητες να επιτευχθούν γιατί η ανάγκη για το «κοινό καλό», το οποίο γίνεται αντιληπτό ευκολότερα σε περιβάλλον κρίσης και περισσότερο πειστικό, μειώνονται οι συντεχνιακές αντιδράσεις (European Commission, 2009) .

2.1.3. Η λύση για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης

Η παγκόσμια οικονομία αντιμετωπίζει ένα αμείλικτο πρόβλημα, μια μεγάλη σε ένταση οικονομική κρίση. Αν και εμφανίστηκε αρχικά στις Ηνωμένες Πολιτείες με

επίκεντρο τις τραπεζικές ανασφάλειες και ειδικότερα την αβέβαιη εξυπηρέτηση των στεγαστικών δανείων, το αποτέλεσμα ήταν να μεταδοθεί σαν ανεξέλεγκτος ιός και σε άλλες χώρες και σύντομα έλαβε διαστάσεις επιδημίας (Ματσάγγανος, 2010) .

Συγκεκριμένα, η χρηματοπιστωτική κρίση εμφανίστηκε με γρήγορο ρυθμό στις αναπτυγμένες χώρες και μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα σε ολόκληρο τον κόσμο, φυσικά με επίπονες και δραματικές επιπτώσεις στις τράπεζες και τις επιχειρήσεις. Σύμφωνα με απόψεις του Διεθνές Νομισματικού Ταμείου, η κρίση παρουσιάζεται στην πραγματική οικονομία, με εμφανή αποτέλεσμα την πτώση της απασχόλησης και την ύφεση. Θα ήταν σημαντικό να αναφερθεί ότι η αντίδραση των χωρών ήταν άμεση για τη λήψη μέτρων με σκοπό την αντιμετώπιση της κρίσης. Η λήψη των μέτρων ήταν διαφορετική από χώρα σε χώρα. Είχαν συγκεκριμένους στόχους, όπως την επίλυση και τη βελτίωση της ρευστότητας, την κινητοποίηση των επενδύσεων, με στόχο τη συγκράτηση της απασχόλησης και την αναθέρμανση της οικονομίας ⁷(European Commission, 2009).

Το Δεκέμβριο του 2008, κατατέθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση το σχέδιο για την αντιμετώπιση της κρίσης αλλά και για τη στήριξη της οικονομίας. Τα χαρακτηριστικά αυτού του σχεδίου ήταν η επίτευξη κοινών στρατηγικών και η πραγματοποίηση των στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε μακροπρόθεσμο διάστημα. Στόχος είναι η τόνωση της αγοράς και η λήψη μέτρων για τη στήριξη των επιχειρήσεων και της απασχόλησης. Τρόποι αντιμετώπισης της κρίσης είναι οι εξής: η παρουσία ρευστότητας στην οικονομία με αποτέλεσμα την τόνωση της ζήτησης αλλά και την ενίσχυση των επενδύσεων, έτσι ώστε το τελικό αποτέλεσμα να είναι η στήριξη της ανταγωνιστικότητας της Ευρώπης. Έχοντας, φυσικά, ως βάση τους όρους του Συμφώνου Σταθερότητας, το οποίο δίνει έμφαση στη νομισματική σταθερότητα και τη δημοσιονομική πειθαρχία (European Commission, 2009).

Η κρίση στην Ελλάδα έχει οδηγήσει μια κρίση εμπιστοσύνης στην ευρωζώνη και για αυτό το λόγο γίνεται περιορισμός με αυστηρά μέτρα μείωσης των ελλειμμάτων στην Ελλάδα, όπου αποτελεί τη βάση της δημοσιονομικής φάσης της ευρωπαϊκής κρίσης. Κανείς δεν γνωρίζει, αλλά ούτε μπορεί να προβλέψει με βεβαιότητα τη χρονική διάρκεια της εγχώριας κρίσης. Είναι πλέον γνωστό ότι η κρίση της ελληνικής

---

⁷ European Commission, (2009) , «Economic and Financial Affairs: Economic crisis in Europe: Causes, consequences and responses». European Economy, Brussels.

οικονομίας σχετίζεται, κατά κάποιον τρόπο, με την κρίση της στρατηγικής του ευρώ. Οι οικονομικές εξελίξεις στις διεθνείς χρηματαγορές «τραυμάτισαν» τον κεντρικό πυρήνα του ευρώ με αποτέλεσμα την εμφάνιση της κρίσης στις στρατηγικές εξουσίας που συσχετίζονται με αυτό. Ήταν λογικό, οι χώρες που εμφάνιζαν διαφορετικά ποσοστά ανάπτυξης κάτω από την ύπαρξη του ίδιου νομίσματος να οδηγήσει σε διαφορετικούς ρυθμούς κερδοφορίας και μεγέθυνσης (Βαγιανός, Βέττας και Μεγίρ, 2010).

Παρουσιάζεται μια σχετική ταχεία ανάπτυξη στις χώρες της «περιφέρειας» και μια στασιμότητα του «κέντρου». Επιπλέον, παράλληλα με τους αρκετά υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, που πραγματοποιήθηκαν στις πρώτες, παρουσιάστηκαν δύο επιπλέον γεγονότα, η εισροή ξένων αποταμιεύσεων και η ραγδαία μείωση στο κόστος του εγχώριου δανεισμού, με αποτέλεσμα την παρουσία σταθερών πλεονασμάτων στο ισοζύγιο των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών. Η κρίση αντιμετωπίζεται πλέον ως η αιτία και η αφορμή για την στήριξη των νεοφιλελεύθερων στρατηγικών, που έχουν σχέση με το σχέδιο του ευρώ.

Σαν πρώτη κίνηση η αποπληρωμή του χρέους προϋποθέτει τη μείωση του ελλείμματος, ενώ θα ήταν σημαντικό να τονιστεί ότι το μέρος του ελλείμματος, που δεν αποτελείται από τις πληρωμές των τόκων, εμφανίζεται με την ονομασία πρωτογενές έλλειμμα. Επιπλέον, το μηδενικό πρωτογενές έλλειμμα αναφέρεται στο ότι η κυβέρνηση δεν εμφανίζει καινούργιο χρέος σ' αυτό, που ήδη έχουν κληρονομήσει από παλαιότερες κυβερνήσεις. Αντίθετα, πρωτογενές έλλειμμα με θετικό πρόσημο προσδιορίζει ότι η κυβέρνηση παρουσιάζει νέο χρέος. Στην Ελλάδα, συγκεκριμένα το 2009, το πρωτογενές έλλειμμα πλησίασε περίπου το 9%. Είναι λογικό ότι πρωτογενές έλλειμμα που πλησιάζει αυτό το ποσοστό, η αποπληρωμή του χρέους είναι ανέφικτη. Αν η κυβέρνηση δεν δημιουργεί νέο χρέος κάθε χρόνο (πρωτογενές χρέος), τότε θα μπορέσει να αποπληρώσει το χρέος. Θα ήταν βασικό και θετικό βήμα για την κυβέρνηση να δημιουργήσει πρωτογενές πλεόνασμα. Συγκεκριμένα, αν το πρωτογενές πλεόνασμα ξεπερνά τις πληρωμές των τόκων του χρέους, τότε το συνολικό έλλειμμα θα παρουσιάζει αρνητικό πρόσημο και το χρέος φυσικά θα μειωθεί. Αν, όμως, το πρωτογενές πλεόνασμα είναι ίσο με τις πληρωμές

των τόκων του χρέους, τότε το έλλειμμα μηδενίζεται και το χρέος παραμένει σταθερό⁸(Ματσάγγανης, 2010) .

Επιθυμητά αποτελέσματα μπορούν να επιτευχθούν και με μηδενικό ή ελάχιστο θετικό έλλειμμα. Συγκεκριμένα, αν το ΑΕΠ της Ελλάδας διπλασιαζόταν σε σύντομο χρονικό διάστημα, χωρίς αλλαγές στο δημόσιο χρέος, τότε στην Ελλάδα θα παρουσίαζε μικρότερο πρόβλημα χρέους. Η ελληνική οικονομία μπορεί να πραγματοποιήσει, αλλά και να διατηρήσει σε υψηλούς ρυθμούς την ανάπτυξη του ΑΕΠ, μόνο αν αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της. Η αύξηση της ανταγωνιστικότητας αποτελεί σημαντική σημασία εξαιτίας του μεγάλου εξωτερικού χρέους της Ελλάδας (Cabral, 2010).

Μία οικονομία μπορεί να απαλλαγεί από το εξωτερικό της χρέος όταν οι εξαγωγές είναι μεγαλύτερες από τις εισαγωγές. Η Ελλάδα παρουσιάζει περισσότερες εισαγωγές από τις εξαγωγές και για αυτό απαιτείται μεγαλύτερη αύξηση της ανταγωνιστικότητας, έτσι ώστε οι εξαγωγές να υπερκεράσουν τις εισαγωγές. Αντιμετωπίζει τα εξής προβλήματα, όπως ύπαρξη μεγάλου ελλείμματος, υψηλό χρέος και χαμηλή ανταγωνιστικότητα. Η ύπαρξη αυτών των παραγόντων αποτελεί η αιτία ότι η ελληνική οικονομία μπορεί να πραγματοποιεί δάνεια με υψηλά επιτόκια στις χρηματοπιστωτικές αγορές.

2.1.4. Πολιτικές αντιμετώπισης των οικονομικών κρίσεων

Η παρέμβαση του κράτους μέσω της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής και των νομοθετικών ρυθμίσεων για τη διόρθωση των αδυναμιών του μηχανισμού της αγοράς ονομάζεται κρατικός παρεμβατισμός. Η παρέμβαση αυτή ενδείκνυται μόνον στη περίπτωση που το κράτος μπορεί να υποβοηθήσει στην καλύτερη κατανομή των μέσων παραγωγής από εκείνη που επιτυγχάνει ο μηχανισμός της αγοράς. Στην πράξη όμως ο κρατικός παρεμβατισμός ξεπερνά αυτά τα όρια, με συνέπεια να επιτυγχάνεται αντίθετο αποτέλεσμα. Σε πολλές χώρες ο βαθμός του κρατικού παρεμβατισμού σε όλες τις αγορές (αγαθών, χρήματος, εργασίας, κεφαλαίου) και η επιχειρηματική δραστηριότητα είναι έντονη και αρνητική. Η συρρίκνωση του ιδιωτικού τομέα, η

---

⁸ Ματσαγγάνης Μ.,(2010) , «Distributional Implications of Tax Evasion In Greece», LSE *Hellenic Observatory Working Paper*.

επενδυτική άπνοια και τα υπέρογκα δημοσιονομικά ελλείμματα οφείλονται στις παρεμβάσεις του κράτους, οι οποίες δεν αφήνουν τις αγορές να λειτουργήσουν ορθολογικά.⁹ (Cabral, 2010).

Επιπλέον, οι δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμοί είναι συστηματικά ελλειμματικοί. Είναι φανερό, συνεπώς, ότι το κράτος θα πρέπει να περιορισθεί σε δραστηριότητες μη επιχειρηματικές (πρόνοια, παιδεία, υγεία, ασφάλεια, άμυνα) και να περιορίσει τις νομοθετικές παρεμβάσεις στη λειτουργία των αγορών. Αυτή είναι η άποψη του φιλελευθερισμού. Αντίθετα η φιλοσοφία του υπαρκτού σοσιαλισμού υποστηρίζει τη μεγαλύτερη παρέμβαση του κράτους στην λειτουργία της οικονομίας και της κοινωνίας. Η νεοφιλελεύθερη σχολή είναι υπέρ της ελάχιστης δυνατής κρατικής παρέμβασης η οποία εξασφαλίζει την κανονική λειτουργία του ελεύθερου ανταγωνισμού. Η διεθνής σήμερα τάση είναι υπέρ του περιορισμού του κράτους και αυτό επιτυγχάνεται μέσω των ιδιωτικοποιήσεων κρατικών δραστηριοτήτων. Ειδικότερα με την κλασική φιλοσοφία του Διαφωτισμού και του Φιλελευθερισμού, η κρατική παρέμβαση στην κοινωνία-οικονομία συνεπάγεται περιορισμό των ατομικών ελευθεριών κάποιων και επιτρέπεται μόνον όταν προστατεύει την ελευθερία κάποιων άλλων ατόμων. Αυτό σημαίνει ότι κατά τη φιλοσοφία του φιλελευθερισμού τα όρια του βαθμού του κρατικού παρεμβατισμού καθορίζονται αρνητικά, ώστε να επιτευχθεί μεγιστοποίηση του κοινωνικού αποτελέσματος (ενημερίας). Ο ρόλος, συνεπώς, του κράτους περιορίζεται στη διαμόρφωση των κατάλληλων κανόνων-θεσμών στο σύστημα της ελεύθερης οικονομίας, ώστε το σύστημα αυτό να ανταποκριθεί στους στόχους του και στην ηθική του δικαίωση. Η κρατική, επομένως, παρέμβαση απαιτείται όταν το σύστημα της οικονομικής ελευθερίας έχει αλλοιωθεί και δεν επιτυγχάνεται το μέγιστο επίπεδο κοινωνικής ενημερίας (Cabral, 2010).

2.2. Η μακροοικονομία σε περιόδους κρίσης και οι επιπτώσεις

Η μακροοικονομική έχει ως σημείο αφετηρίας το «σύνολο οικονομικών φορέων» (άτομα, νοικοκυριά και επιχειρήσεις), δηλαδή τα συνολικά οικονομικά μεγέθη (εθνικό εισόδημα, εθνική παραγωγή, δαπάνη και επένδυση). Αυτό δεν σημαίνει ολική οικονομική ανάλυση αλλά μπορεί να είναι και μερική ανάλυση. Η μακροοικονομική

---

⁹ Cabral, R.,(2010) , «*The PIGS' External Debt Problem*», VoxEU.org.

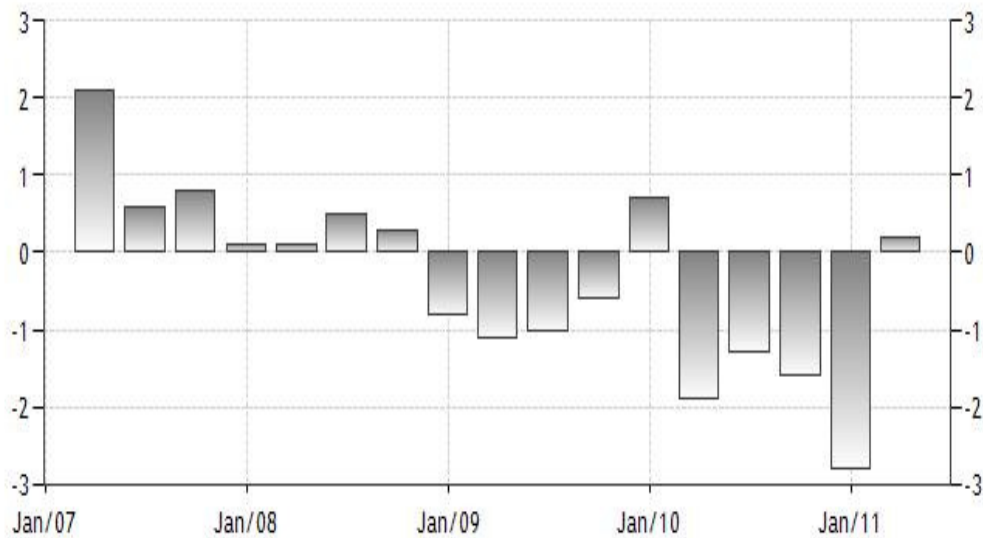
(θεωρητική και εφαρμοσμένη) συνεπώς δεν ασχολείται με την προσφορά και τη ζήτηση συγκεκριμένων αγαθών, αλλά του συνόλου των αγαθών. Το διακριτικό γνώρισμα επομένως της μακροοικονομικής είναι ότι συγκεντρώνει τα άτομα και τα αγαθά σε σύνολα και δέσμες, αντίστοιχα. Η μακροοικονομική ταυτίζεται ουσιαστικά με την οικονομική πολιτική, δηλαδή δημοσιονομική, νομισματική, συναλλαγματική, τιμών και εισοδημάτων. Σε αυτό το σημείο, θα αναλύσουμε πως επηρεάζονται τα βασικά μεγέθη της μακροοικονομίας σε περιόδους κρίσης. (Παρασκευαΐδης, 1991 IOBE, 2010; Gortsos, 2011)

Συγκεκριμένα:

Ρυθμός ανάπτυξης

Επειδή η ανάπτυξη είναι ένα συνονθύλευμα πραγμάτων και ίσως μερικές φορές ο όρος χρησιμοποιείται λαθεμένα όταν θέλουμε να μιλήσουμε για ρυθμό μεγέθυνσης. Θα ήταν σωστό σε αυτό το σημείο να ξεχωρίσουμε αυτές τις δυο έννοιες. Με τον όρο μεγέθυνση εννοούμε τον ρυθμό συσσώρευσης κεφαλαίου, τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ μιας χώρας διαχρονικά κ.λπ. Η μεγέθυνση διαφέρει από την ανάπτυξη καταρχήν διότι για αρκετούς η μεγέθυνση είναι ο πυρήνας για την ανάπτυξη, και επιπλέον η ανάπτυξη ασχολείται και με πιο ποιοτικά ζητήματα, όπως είναι η παιδική θνησιμότητα, η ισότητα των δυο φύλων, η ανισοκατανομή του εισοδήματος. Εξετάζοντας τα πιο απλά υποδείγματα οικονομική μεγέθυνσης, όπως είναι των Harrod-Domar και Solow παρατηρείται πως η μεγέθυνση εξαρτάται από την οριακή ροπή για αποταμίευση, την τεχνολογία και την επένδυση. Είναι φανερό ότι σε περιόδους κρίσης οι ρυθμοί μεγέθυνσης (κατά κεφαλήν ΑΕΠ) δεν ευνοούνται εφόσον οι επενδύσεις των επιχειρήσεων και οι αποταμιεύσεις των νοικοκυριών είναι ουσιαστικά μηδαμινές. Όπως παρατηρείται και στο διάγραμμα ο ρυθμός ανάπτυξης στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια είναι αρνητικός, ενώ το Ιανουάριο του έτους 2011 άγγιξε και το -3%.

Εικόνα 1: Ο ρυθμός ανάπτυξης Ελλάδας.

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία

Πληθωρισμός

Είναι ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα τελευταία χρόνια οι περισσότερες από τις ανεπτυγμένες οικονομίες. Ως πληθωρισμός ορίζεται η τάση για συνεχή άνοδο του γενικού επιπέδου των τιμών. Συνεπώς, πληθωρισμός δε σημαίνει ένα υψηλό επίπεδο τιμών αλλά ένα υψηλό επίπεδο τιμών αλλά ένα συνεχώς ανερχόμενο επίπεδο τιμών. Το γενικό επίπεδο των τιμών εκφράζεται με ένα δείκτη τιμών, όπως για παράδειγμα ο δείκτης τιμών του καταναλωτή, δηλαδή ο τιμάρithμος. Ο πληθωρισμός είναι η ποσοστιαία μεταβολή του επιπέδου των τιμών, αυτή η θεωρία καθορισμού του επιπέδου των τιμών είναι επίσης και η θεωρία του πληθωρισμού. Η ποσοστιαία μεταβολή του επιπέδου των τιμών (δείκτης τιμών) μέσα σε μια ορισμένη χρονική περίοδο ονομάζεται ρυθμός πληθωρισμού. Έτσι, όταν λέμε ότι ο ρυθμός πληθωρισμού είναι 20% εννοούμε ότι το επίπεδο τιμών του τρέχοντος έτους είναι 20% υψηλότερο από το επίπεδο τιμών του προηγούμενου έτους.

Ξέρουμε από την συνάρτηση ζήτησης του χρήματος ότι η ζήτηση για χρηματικά διαθέσιμα πρέπει να είναι ίδια με την προσφορά χρήματος. Δηλαδή η εξίσωση είναι η παρακάτω:

$$MV=PY$$

όπου M: χρηματικά διαθέσιμα, P: τιμή, V: ταχύτητα κυκλοφορίας και Y: προϊόν. Φαίνεται λοιπόν ότι η ποσοστιαία μεταβολή στην ποσότητα του χρήματος βρίσκεται υπό τον έλεγχο της Κεντρικής Τράπεζας. Η ποσοστιαία μεταβολή στην ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος αντανάκλα τις μεταβολές στη ζήτηση χρήματος. Επίσης η

ποσοστιαία μεταβολή στο επίπεδο των τιμών είναι ο ρυθμός του πληθωρισμού. Τέλος, η ποσοστιαία μεταβολή στο συνολικό προϊόν εξαρτάται από την αύξηση των συντελεστών παραγωγής και από την τεχνολογική πρόοδο. Είναι φανερό λοιπόν ότι ένα αίτιο που προκαλεί τον πληθωρισμό, ο οποίος άλλοτε οξύνεται και άλλοτε μετριάζεται, είναι η προσπάθεια του κεφαλαίου να αντιδράσει στη χειροτέρευση των συνθηκών αξιοποίησης του μέσω αύξησης των τιμών. Μια άλλη προϋπόθεση είναι η ύπαρξη ολιγοπωλιακής διάρθρωσης των αγορών, που περιορίζει τον ανταγωνισμό των τιμών. Σε πολλούς κλάδους με ολιγοπωλιακή διάρθρωση παρατηρείται επίσης και εκτός των τιμών ανταγωνισμός διαφόρων μορφών. Τρίτον, το ύψος του ρυθμού του πληθωρισμού εξαρτάται από το βαθμό μείωσης του ποσοστού κέρδους και από το βαθμό δομικής, από άποψη παραγωγικότητας, ανομοιογένειας των διαφόρων τομέων της οικονομίας σε κάθε χώρα.

Ο πληθωρισμός στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης εμφανίζεται στο παρακάτω διάγραμμα:

Εικόνα 2: Ο πληθωρισμός στην Ελλάδα (2008-2011).

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία

Οι πληθωριστικές προσδοκίες άλλαξαν στην διάρκεια του 2007. Όσο η κρίση ξετυλιγόταν οι πληθωριστικές προσδοκίες που προέκυπταν από τα αριθμοποιημένα

με βάση των πληθωρισμό ομόλογα φανέρωναν μια αύξηση στην μεταβλητότητα του πληθωρισμού. Η αντίδραση αυτή συνεχίστηκε περισσότερο μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers τον Σεπτέμβριο του 2008, όπου οι Κεντρικές Τράπεζες ασκούσαν πολύ χαλαρή νομισματική πολιτική. Ωστόσο αυτό φαίνεται να επηρέασε τις επιχειρήσεις στις προβλέψεις του για τον πληθωρισμό και να κλόνησε την εμπιστοσύνη τους στις Κεντρικές Τράπεζες. Θεωρητικά, από μόνος του ο πληθωρισμός δεν αποτελεί πρόβλημα. Αν για παράδειγμα κάθε μήνα όλες οι τιμές, οι μισθοί, τα ενοίκια, τα κέρδη, οι αποσβέσεις, οι συντάξεις, τα επιδόματα κλπ. ανεβαίνουν κατά 1%, τότε ο ετήσιος πληθωρισμός θα ισούται με 12% και δεν θα αλλάζει τίποτα το πραγματικό (ή το ουσιαστικό) εφόσον η παραγόμενη ποσότητα προϊόντων, η απασχόληση, και οι επενδύσεις (ως ποσοστό του ΑΕΠ) παραμένουν στο ίδιο επίπεδο. Το μόνο που θα αλλάζει είναι η ονομαστική (αλλά όχι η πραγματική/σχετική αξία του κάθε τι, π.χ. των συντάξεων, των πορτοκαλιών κλπ). Το πρόβλημα όμως είναι ότι οι κρίσεις του νομισματικού συστήματος συνήθως σημαίνουν ότι όλα αυτά τα πραγματικά μεγέθη δεν παραμένουν στο ίδιο επίπεδο αλλά αντίθετα «υποφέρουν» και αυτά. Το διάγραμμα 4 παραπάνω φανερώνει την αστάθεια του πληθωρισμού στην Ελλάδα. Αυτό οδηγεί σε θολά μηνύματα και αρά λανθασμένες προσδοκίες που δίνει η αγορά στους παραγωγούς. Αυτό οδηγεί σε ανενεργές παραγωγικές μονάδες. Τέλος, παράγει φτώχεια και ανισότητα, ενώ ταυτόχρονα αναδιανέμει το εισόδημα.

Ας δούμε τώρα ποιους πλήττει και ποιους ευνοεί ο πληθωρισμός:

- ***Σταθερά χρηματικά εισοδήματα-Εισοδήματα από κέρδη***

Είναι φανερό ότι ο πληθωρισμός πλήττει όλα τα άτομα που το χρηματικό τους εισόδημα είναι σταθερό ή αυξάνεται με ρυθμό μικρότερο από το ρυθμό του πληθωρισμού, γιατί σε αυτήν την περίπτωση μειώνεται το πραγματικό τους εισόδημα και, κατά συνέπεια, το βιοτικό τους επίπεδο. Τα άτομα αυτά είναι οι συνταξιούχοι, οι μισθωτοί και γενικά οι υπάλληλοι που ο μισθός τους δεν αναπροσαρμόζεται συχνά. Αντίθετα, ο πληθωρισμός ευνοεί, ή τουλάχιστον δεν πλήττει, τα άτομα που το εισόδημά τους προέρχεται από κέρδη, γιατί τα κέρδη συνήθως αυξάνονται γρηγορότερα από τον πληθωρισμό. Αξίζει να σημειώσουμε ότι πολλές κατηγορίες μισθωτών μπορεί να προφυλάσσονται από τον πληθωρισμό με ρήτρες για αυτόματη τιμαριθμική αναπροσαρμογή. Αυτό σημαίνει ότι το συμβόλαιο εργασίας τους

περιλαμβάνει και έναν όρο (ρήτρα) για αυτόματη αύξηση των αποδοχών ίση με την άνοδο του τιμαρίθμου, δηλαδή ίση με το ρυθμό του πληθωρισμού. Σε αυτή την περίπτωση δεν επέρχεται μείωση της αγοραστικής δύναμης δηλαδή του πραγματικού μισθού και κατά συνέπεια του βιοτικού επιπέδου λόγω πληθωρισμού.

- **Αποταμιευτές**

Ο πληθωρισμός μειώνει την αξία των αποταμιεύσεων. Τα άτομα που πλήττονται περισσότερο είναι οι μικροί αποταμιευτές, που δεν έχουν τη δυνατότητα είτε έγκαιρης, είτε ασφαλούς επένδυσης των χρημάτων τους. Είναι φανερό ότι ο πληθωρισμός αποτελεί αντικίνητρο για αποταμίευση. Έτσι, σε περιόδους έντονου πληθωρισμού αυξάνεται η κατανάλωση και μειώνεται η αποταμίευση.

- **Δανειστές και χρεώστες**

Ο πληθωρισμός τείνει να ευνοεί αυτούς που δανείζονται και να ζημιώνει αυτούς που δανείζουν.

Οι οικονομολόγοι διακρίνουν διάφορα είδη πληθωρισμού που αντιστοιχούν σε διαφορετικές απόψεις για τα αίτια που τον προκαλούν. Θα δώσουμε τα βασικά σημεία των δύο πιο σημαντικών απόψεων, που αναφέρονται στον πληθωρισμό ζήτησης και στον πληθωρισμό κόστους:

- **Πληθωρισμός ζήτησης**

Κατά την άποψη αυτή ο πληθωρισμός είναι αποτέλεσμα υπερβάλλουσας ζήτησης. Καθώς η οικονομία πλησιάζει το επίπεδο της πλήρους της πλήρους απασχόλησης, αρχίζουν να δημιουργούνται στενότητες στην αγορά ορισμένων παραγωγικών συντελεστών με συνέπεια την αύξηση της τιμής τους. Η αύξηση της τιμής των παραγωγικών συντελεστών προκαλεί αύξηση του κόστους παραγωγής και επομένως αύξηση της τιμής των προϊόντων. Όταν η οικονομία φτάσει στο επίπεδο της πλήρους απασχόλησης, παραπέρα αύξηση της συνολικής ζήτησης είναι εξ ορισμού πληθωριστική, εφόσον δεν αυξάνεται η παραγωγή.

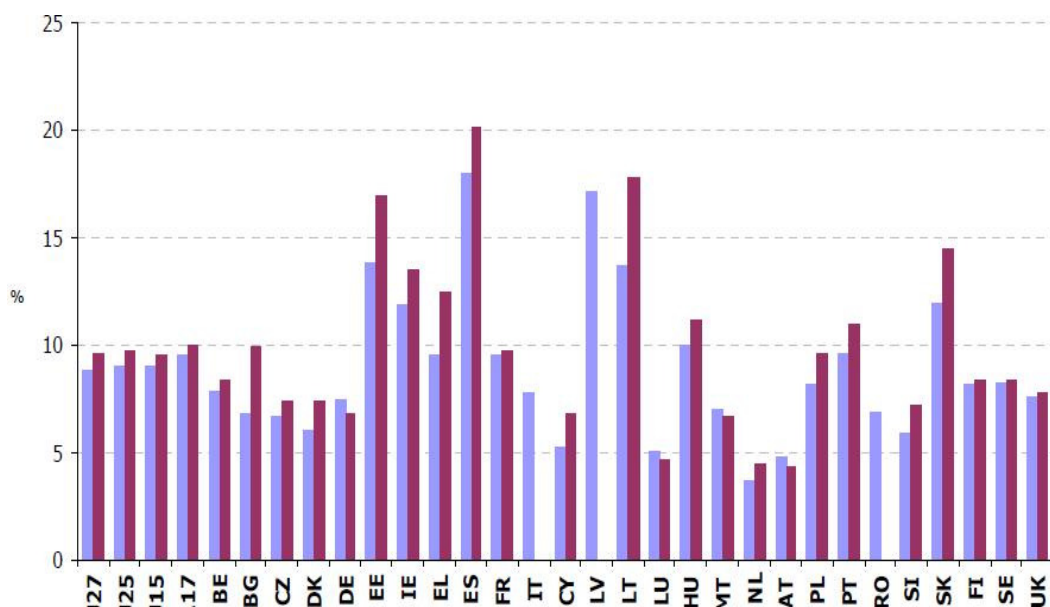
- **Πληθωρισμός κόστους**

Η άποψη ότι ο πληθωρισμός είναι αποτέλεσμα υπερβάλλουσας ζήτησης δεν εξηγεί γιατί υπάρχει πληθωρισμός και σε περιόδους χαμηλής σχετικά ζήτησης, δηλαδή σε περιόδους ανεργίας και μείωσης του εισοδήματος. Ο πληθωρισμός κόστους τονίζει το ρόλο των εργατικών σωματείων και τη δύναμη των ολιγοπωλίων.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, τα εργατικά σωματεία ή ορισμένα από αυτά έχουν αρκετή δύναμη, ώστε να μπορούν να πετυχαίνουν αυξήσεις των μισθών και ημερομισθίων ακόμα και όταν υπάρχει σχετική ανεργία. Από τη μεριά τους, τα μεγάλα μονοπώλια και ολιγοπώλια έχουν αρκετή δύναμη στην αγορά, ώστε να μεταβιβάζουν τις αυξήσεις του κόστους που προκαλούνται από την αύξηση των εργατικών μισθών, στους αγοραστές αυξάνοντας την τιμή του προϊόντος. Πολλά, όμως, από τα προϊόντα αυτά αποτελούν πρώτη ύλη για την παραγωγή άλλων αγαθών που σημαίνει αύξηση του κόστους και της τιμής τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο η αρχική αύξηση του κόστους σε ορισμένους κλάδους διαχέεται σε ολόκληρη την οικονομία με αποτέλεσμα την αύξηση του γενικού επιπέδου των τιμών. Είναι φανερό ότι η παραπάνω διαδικασία μπορεί να ξεκινήσει τόσο από τα εργατικά σωματεία (αύξηση μισθών) όσο και από τις επιχειρήσεις (αύξηση κερδών). Στον πληθωρισμό κόστους ανήκει φυσικά και η περίπτωση που η αύξηση του κόστους προέρχεται από την αύξηση της τιμής ορισμένων βασικών πρώτων υλών και ενέργειας, βασικά της τιμής του πετρελαίου.

Ποσοστό ανεργίας

Η οικονομική κρίση αυτόματα φέρνει και μεγάλα ποσοστά ανεργίας. Αυτό συμβαίνει διότι πολλές επιχειρήσεις κλείνουν ή στο όνομα της οικονομικής κρίσης κάνουν περικοπές. Για την κρίση που διανύουμε το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε αρχικά στις ΗΠΑ, αργότερα μετατοπίστηκε και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Είναι φυσιολογικό να αυξηθεί η ανεργία καθώς ο πρώτος κλάδος που συνήθως πλήττεται από τις κρίσεις είναι ο κατασκευαστικός. Η ιστορική εμπειρία έχει υποδείξει ότι οι νέοι, οι μετανάστες και οι εργαζόμενοι που βρίσκονται λίγα χρόνια πριν την σύνταξη είναι αυτοί που πλήττονται πρώτοι από την ανεργία. Δεν είναι μόνο ο κατασκευαστικός κλάδος αυτός που πλήττεται αλλά συνεχίζει και συμπαρασύρει και άλλους, όπως είναι οι τράπεζες, οι βιομηχανίες κτλ. Έτσι η συνεχής ύφεση δεν επιτρέπει θετικές εξελίξεις στον τομέα της απασχόλησης. Από τον πίνακα 2.1. φαίνεται ότι η ανεργία για το 2010 στην Ελλάδα συνολικά άγγιξε το 12,5%. Επίσης φαίνεται ότι η ανεργία πλήττει περισσότερο τις γυναίκες με ποσοστό 16,2% σε σχέση με τους άντρες που έχουν ποσοστό 9,9%. Φυσικά αύξηση της ανεργίας παρουσιάζεται σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρακάτω δίδονται στοιχεία που αφορούν το ποσοστό ανεργίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

Εικόνα 3: Το ποσοστό της ανεργίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πηγή: IOBE Eurostat

Πίνακας 1: Το ποσοστό της ανεργίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Σύνολο									
EU27	8,9	9,0	9,1	8,9	8,2	7,2	7,0	8,9	9,6
EU25	8,8	9,0	9,1	9,0	8,2	7,2	7,1	9,0	9,7
EU15	7,6	8,0	8,1	8,2	7,7	7,0	7,1	9,0	9,5
EA17	8,4	8,8	9,0	9,0	8,4	7,5	7,5	9,5	10,0
EL	10,3	9,7	10,5	9,9	8,9	8,3	7,7	9,5	12,5
Άνδρες									
EU27	8,3	8,4	8,5	8,3	7,6	6,6	6,6	9,0	9,6
EU25	8,1	8,4	8,4	8,3	7,5	6,6	6,6	9,1	9,7
EU15	6,9	7,3	7,5	7,6	7,1	6,4	6,7	9,1	9,6
EA17	7,5	7,9	8,1	8,2	7,5	6,7	6,9	9,3	9,9
EL	6,8	6,2	6,6	6,1	5,6	5,2	5,1	6,9	9,9
Γυναίκες									
EU27	9,7	9,7	9,8	9,6	8,9	7,8	7,5	8,8	9,5
EU25	9,7	9,8	9,9	9,8	9,0	8,0	7,6	9,0	9,6
EU15	8,5	8,8	8,9	8,9	8,5	7,8	7,7	9,0	9,4
EA17	9,7	10,0	10,1	10,1	9,5	8,5	8,3	9,6	10,1
EL	15,7	15,0	16,2	15,3	13,6	12,8	11,4	13,2	16,2

Πηγή: Eurostat

Μεταβολή μέσου ονομαστικού μισθού

Από το πίνακα όπου περιγράφονται διαφορά μεγέθη της μακροοικονομικής φαίνεται ότι ο μέσος ονομαστικός μισθός μεταβάλλεται στην πάροδο του χρόνου, μετά το 2007 που είναι σημείο καμψής για την οικονομική κρίση, η μεταβλητή αυτή έχει συνεχή καθοδική πορεία. Αυτή η διαφορά πάλι αφορά τις λάθος προσδοκίες που

κάνουν οι εργαζόμενοι. Όταν σε περιόδους κρίσης τα μεγέθη αυτά και δη ο πληθωρισμός είναι αβέβαια, τότε οι προσδοκίες που κάνουν τα συνδικάτα σπάνια βγαίνουν αληθινές. Έτσι υπογράφουν συμβάσεις με άλλο πληθωρισμό από αυτόν που τελικά δημιουργείται, με αποτέλεσμα μετά να μην μπορούν να αναπροσαρμόσουν τους μισθούς τους και έτσι ο μέσος ονομαστικός μισθός να μειώνεται.

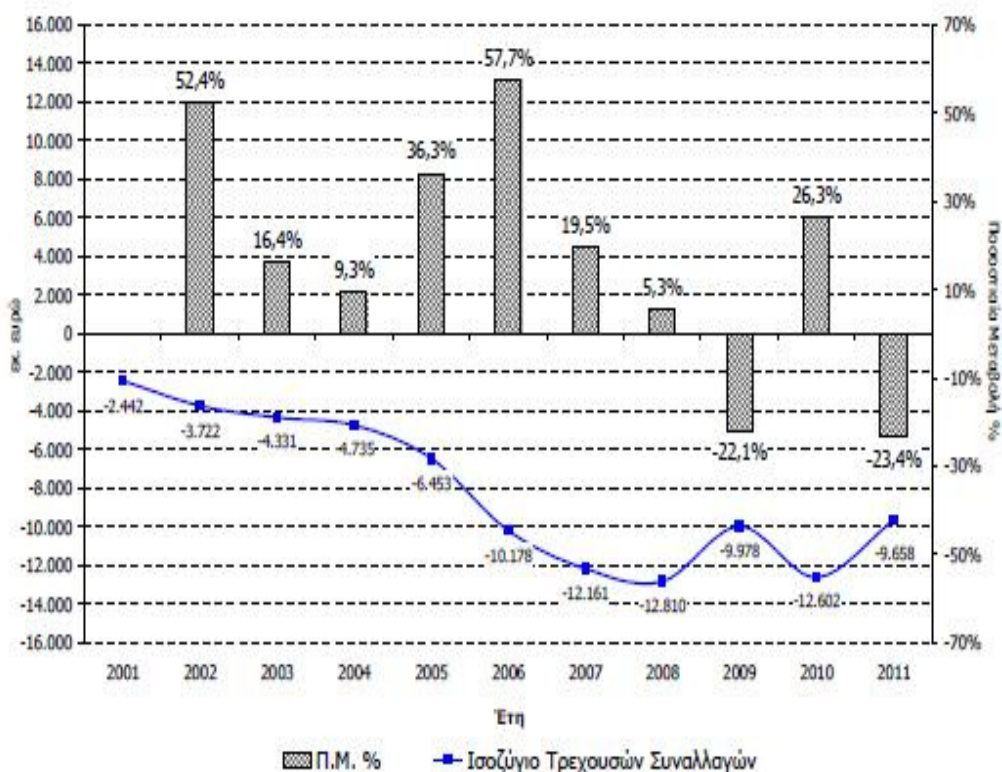
Μεταβολή πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος νοικοκυριών

Η χρηματοοικονομική πίεση που ασκείται στα νοικοκυριά είναι ουσιαστικά το χάσμα μεταξύ εισοδημάτων και των βασικών αναγκών του νοικοκυριού, το οποίο συνεχώς διευρύνεται από την ακρίβεια και την κερδοσκοπία. Το έλλειμμα αυτό δεν καλύπτεται από πραγματικά εισοδήματα ή άλλες εισοδηματικές ενισχύσεις αλλά συνήθως καλύπτεται με τραπεζικό δανεισμό, ο οποίος οδηγεί ουσιαστικά τα νοικοκυριά σε επιβίωση με δανεικά. Ο δανεισμός είναι ουσιαστικά η διαχείριση των ταμειακών ροών κάθε οικονομικής μονάδας και η δυνατότητα αύξησης της ταμειακής του ρευστότητας για την κάλυψη τρεχουσών αναγκών από μελλοντικά εισοδήματα. Αυτό υπονοεί την ικανότητα εξυπηρέτησης του δανειακού χρέους. Όπως παρατηρείται από τον παραπάνω πίνακα, η μεταβολή του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών μειώνεται.

Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών

Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είναι πολύ σημαντικός δείκτης καθώς δείχνει σε τι κατάσταση βρίσκεται η κάθε χώρα. Η μείωση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών το 2009 για την Ελλάδα δημιουργήθηκε λόγω της οικονομικής κρίσης. Η ακόμα μεγαλύτερη άνοδος του ελλείμματος το 2010 δεν έχει τις ίδιες αιτίες με την πτώση του προηγούμενου έτους, καθώς αντανακλά περισσότερο τη μεγάλη μείωση των εισπράξεων από τις μεταβιβάσεις της ΕΕ παρά από την αύξηση το εμπορικό έλλειμμα και την μείωση του πλεονάσματος του ισοζυγίου υπηρεσιών που ήταν σχετικά μικρής έκτασης.

Μειωμένο κατά 844 εκατ. ευρώ ή 6% εμφανίζεται το πρώτο εξάμηνο του 2011 το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών σε σύγκριση με την αντίστοιχη περίοδο του 2010, το οποίο διαμορφώθηκε σε 13,3 δισ. ευρώ. Δίδεται το παρακάτω διάγραμμα:

Εικόνα 4: Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (2001-2011).

Πηγή: IOBE

2.2.1. Η διαχείριση των οικονομικών κρίσεων

Στο υποκεφάλαιο αυτό θα διερευνηθεί ο ρόλος της κυβέρνησης κατά την διάρκεια της κρίσης, και πως πρέπει να ξεπεραστούν μέσα από νόμους και ειδικά μέτρα που πρέπει να ληφθούν.

Είναι κοινός τόπος πως η αποπληρωμή ενός χρέους προϋποθέτει τη μείωση του ελλείμματος, και συγκεκριμένα τη μείωση του πρωτογενούς ελλείμματος, το οποίο δεν περιλαμβάνει τις πληρωμές των τόκων για την αποπληρωμή του χρέους. Με αυτόν τον τρόπο, ένα μηδενικό πρωτογενές έλλειμμα σημαίνει πως δεν προστίθεται νέο χρέος στο ήδη υπάρχον και ένα θετικό πρωτογενές χρέος υποδηλώνει τη δημιουργία νέου χρέους. Ωστόσο, το πρωτογενές έλλειμμα της χώρας το 2009 ήταν 8,5%, γεγονός που καταδεικνύει πως με αυτούς τους δείκτες η αποπληρωμή του χρέους δεν είναι εύκολη υπόθεση, εκτός αν δημιουργηθεί πλεόνασμα, το οποίο θα είναι μεγαλύτερο των πληρωμών των τόκων (Gortsos, 2011).

Το πλεόνασμα για να προκύψει, πρέπει να επιτευχθεί υψηλός ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ, ως αποτέλεσμα της αύξησης της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, με ταυτόχρονη αύξηση των εξαγωγών και μείωση των εισαγωγών. Με δεδομένο ότι η χώρα αυτή τη στιγμή εισάγει σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι εξάγει, είναι προφανές πως το εμπορικό ισοζύγιο πρέπει να αναδιαμορφωθεί. Συνολικά, για να αποπληρωθεί το χρέος, πρέπει να ακολουθηθεί συγκεκριμένη πολιτική αναφορικά με τα δημόσια οικονομικά, ώστε να μειωθούν οι δαπάνες και να αυξηθούν τα έσοδα, και να καταστεί η οικονομία περισσότερο ανταγωνιστική¹⁰ (Κότιος & Παυλίδης, 2012)

Οι μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τα δημόσια οικονομικά σχετίζονται με μέτρα όπως η αύξηση της λιτότητας στη χρήση του δημόσιου χρήματος, μέσω αλλαγών στο ασφαλιστικό, περικοπών των συντάξεων και των μισθών, και η προσπάθεια για αύξηση των εσόδων, μέσω της αύξησης της φορολογίας, ώστε να βελτιωθεί η αποτελεσματικότητα του δημόσιου τομέα, όπως και η συνολική παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας (Τράπεζα της Ελλάδος, 2009).

Η θεσμοθέτηση ορθολογικών οικονομικών μέτρων προβλέπεται πως μακροχρόνια θα αντιστρέψουν το αρνητικό κλίμα, αλλά βραχυχρόνια θα οδηγήσουν σε μια περίοδο παρατεταμένης ύφεσης, καθώς η μείωση των δημοσίων δαπανών έχει σαν αποτέλεσμα τη μείωση της ενεργούς ζήτησης. Το τελευταίο συμβαίνει γιατί η μείωση ή η σταθερότητα των πραγματικών μισθών, των συντάξεων και των εισοδημάτων σημαίνει παράλληλη μείωση της συνολικής ζήτησης για προϊόντα και υπηρεσίες, και ύφεση κατ' επέκταση της συνολικής οικονομίας. Σε όλα αυτά πρέπει να προστεθεί και το προβληματικό αναπτυξιακό μοντέλο που έχει εφαρμοστεί στην ελληνική οικονομία και το οποίο σχετίζεται με μακροχρόνια δομικά προβλήματα και έντονη έλλειψη ανταγωνιστικότητας, και έτσι, οι πολιτικές που πρέπει να ακολουθηθούν πρέπει να επιλεγούν προσεκτικά, ώστε να έχουν τη μικρότερη δυνατή αρνητική επίδραση στους ρυθμούς ανάπτυξης (Τράπεζα της Ελλάδος, 2009).

Συγκεντρωτικά, τα μεταρρυθμιστικά μέτρα σε επίπεδο φορολογίας και δημοσίων οικονομικών που έχουν εφαρμοστεί είναι:

---

¹⁰ Κότιος & Παυλίδης, 2012, Διεθνείς οικονομικές κρίσεις, Rossili, Αθήνα.

Δημόσια οικονομικά:

- Μείωση των μισθών και των επιδομάτων στο δημόσιο τομέα
- Συρρίκνωση του δημόσιου τομέα με συγκεκριμένες δράσεις όπως η μεταρρύθμιση στην τοπική αυτοδιοίκηση (Σχέδιο Καλλικράτης)
- Πάγωμα των προσλήψεων στο Δημόσιο
- Περιστολή των δαπανών νοσηλείας και περίθαλψης
- Μείωση συντάξεων
- Αύξηση των εσόδων μέσω της πάταξης της φοροδιαφυγής
- Ψαλίδισμα των Προγραμμάτων Δημοσίων Επενδύσεων
- Πώληση δημόσιας περιουσίας στο προσεχές μέλλον
- Αποκρατικοποιήσεις Δημοσίων Επιχειρήσεων Κοινής Ωφέλειας.

Φορολογία:

- Αύξηση του ΦΠΑ σταδιακά από 19% σε 21% και τελικά στο 23%
- Καθιέρωση ενιαίου συντελεστή ΦΠΑ
- Αύξηση του μειωμένου συντελεστή ΦΠΑ από το 11% στο 13% και του υπερμειωμένου από το 5,5% στο 6,5%
- Μείωση των αφορολόγητων ορίων που ισχύουν για την απόκτηση πρώτης κατοικίας
- Επιβολή έκτακτων εισφορών στους φορολογούμενους με ψηλά εισοδήματα
- Αναπροσαρμογή των συντελεστών φορολόγησης των πολιτών και του ύψους των εισοδημάτων για κάθε συντελεστή
- Αναπροσαρμογή των συντελεστών φορολόγησης των Α.Ε.

2.2.2. Οι στόχοι του κοινωνικού συνόλου

Το βασικό οικονομικό πρόβλημα κάθε κοινωνίας είναι η σχετική ανεπάρκεια των παραγωγικών πόρων, η οποία δεν επιτρέπει την ικανοποίηση όλων των αναγκών των μελών της. Κάθε κοινωνία πρέπει επομένως να επιλέξει τις ανάγκες που θα ικανοποιήσουν κάθε φορά, καθώς και τα αγαθά που θα παραχθούν για να τις ικανοποιήσουν, έτσι ώστε να μεγιστοποιείται η ευημερία των ατόμων της και να μην

παρουσιάζονται οικονομικές κρίσεις. Για να γίνεται αυτό, η κοινωνία θα πρέπει να πετυχαίνει τα επόμενα (Κότιος & Παυλίδης, 2012):

(α) πλήρη απασχόληση των παραγωγικών μέσων. Είναι φανερό ότι, όταν υπάρχει αναπασχολητό παραγωγικό δυναμικό, δεν παράγεται η μέγιστη δυνατή ποσότητα και επομένως δε μεγιστοποιείται η ικανοποίηση των αναγκών των μελών της κοινωνίας. Θα ήταν δυνατό να χρησιμοποιηθούν οι συντελεστές που δεν απασχολούνται, με συνέπεια να αυξηθεί η παραγωγή και επομένως να γίνει δυνατή η ικανοποίηση πρόσθετων αναγκών και να αυξηθεί η ευημερία των ατόμων της κοινωνίας.

(β) αποτελεσματική κατανομή των παραγωγικών μέσων. Για να μεγιστοποιείται η παραγωγή και επομένως η ικανοποίηση των αναγκών των μελών μιας κοινωνίας, όμως, πέρα από την πλήρη απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών, θα πρέπει επίσης να πετυχαίνεται αποτελεσματική χρησιμοποίησή τους. Αυτό σημαίνει ότι οι παραγωγικοί πόροι αφενός θα χρησιμοποιούνται με τον αποδοτικότερο τρόπο στην παραγωγή των διάφορων αγαθών και αφετέρου η κατανομή τους ανάμεσα στα αγαθά αυτά θα ανταποκρίνεται στις προτιμήσεις των ατόμων της κοινωνίας, έτσι ώστε να παράγονται εκείνα μόνο τα αγαθά που ζητούνται και σε όσες ποσότητες ζητούνται. Διαφορετικά, αν παράγονται αγαθά που δεν επιθυμούν τα άτομα της κοινωνίας ή τα επιθυμούν λιγότερο από άλλα που δεν παράγονται, ή αν παράγονται ποσότητες διαφορετικές από αυτές που ζητούνται, η ευημερία τους δε μεγιστοποιείται.

(γ) δίκαιη διανομή του εισοδήματος. Τρίτη βασική προϋπόθεση για να μεγιστοποιείται η ευημερία του κοινωνικού συνόλου είναι η πραγματοποίηση δίκαιης διανομής του παραγόμενου κοινωνικού προϊόντος και επομένως της ευημερίας, δηλαδή διανομής που να ανταποκρίνεται στις αντιλήψεις της κοινωνίας για κοινωνική δικαιοσύνη. Είναι φανερό ότι, ακόμη και αν παράγεται η μέγιστη δυνατή ποσότητα από τα αγαθά που επιθυμούν τα άτομα της κοινωνίας, η ευημερία του κοινωνικού συνόλου δε μεγιστοποιείται, όταν τα αγαθά αυτά δε διανέμονται μεταξύ των μελών της κατά τον τρόπο που η ίδια θεωρεί ορθό. Γιατί, σε μια τέτοια περίπτωση, θα μπορούσαμε να αναδιανείμουμε τα αγαθά μεταξύ των πολιτών, έτσι ώστε η αύξηση της ευημερίας των ατόμων που πήραν περισσότερα αγαθά να είναι, κατά την κρίση του κοινωνικού συνόλου, μεγαλύτερη από τη μείωση της ευημερίας των ατόμων που πήραν λιγότερα αγαθά, με συνέπεια να αυξηθεί η κοινωνική ευημερία.

(δ) **πραγματοποίηση ενός ικανοποιητικού ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης ή οικονομικής ανάπτυξης.** Τέλος, για να πετύχει μια κοινωνία μεγιστοποίηση της ικανοποίησης των αναγκών των μελών της σήμερα και στο μέλλον, θα πρέπει οι παραγωγικοί πόροι να κατανέμονται μεταξύ παραγωγής αγαθών που ικανοποιούν ανάγκες του παρόντος, δηλαδή καταναλωτικών αγαθών, και αγαθών που ικανοποιούν ανάγκες του μέλλοντος, δηλαδή κεφαλαιουχικών αγαθών, κατά τρόπο επιθυμητό από το κοινωνικό σύνολο. Μια τέτοια κατανομή των πόρων θα επιτρέπει σχηματισμό ικανοποιητικής ποσότητας πάγιου κεφαλαίου, το οποίο θα καταστήσει δυνατή την πραγματοποίηση του επιθυμητού, από το κοινωνικό σύνολο, ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης ή οικονομικής ανάπτυξης.

Επομένως, η αποτελεσματική κατανομή των πόρων, η δίκαιη διανομή του παραγόμενου κοινωνικού προϊόντος και η σταθεροποίηση της οικονομίας σε επίπεδο πλήρους απασχόλησης χωρίς πληθωρισμό και ανισορροπίες στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών, καθώς επίσης και η επίτευξη υψηλού ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης ή ανάπτυξης, αποτελούν τους στόχους κάθε κοινωνίας και αυτούς επιδιώκει να προωθήσει κάθε οικονομικό σύστημα.

2.2.3. Οι δημόσιοι φορείς και η σταθεροποίηση της οικονομίας

Ο ρόλος των δημόσιων φορέων στη σταθεροποίηση της οικονομίας αποτελεί αντικείμενο έντονης διαμάχης. Σύμφωνα με τους κλασικούς οικονομολόγους, ο μηχανισμός των τιμών μπορεί να οδηγήσει σε πλήρη απασχόληση χωρίς πληθωρισμό και ανισορροπίες στο εξωτερικό ισοζύγιο, με συνέπεια να μην απαραίτητη οποιαδήποτε κρατική παρέμβαση για την επίτευξή τους. Ο μηχανισμός διόρθωσης των ανισορροπιών είναι αυτόματος και στηρίζεται στις μεταβολές των μισθών και των τιμών. Σύμφωνα με τους οικονομολόγους αυτούς, αν υπάρχει ανεργία στην οικονομία, οι πραγματικοί μισθοί θα μειωθούν, με συνέπεια να αυξηθεί η παραγωγή και η απασχόληση μέχρις ότου εξαλειφθεί η ανεργία. Αντίθετα, αν υπάρχει πληθωρισμός στην οικονομία, οι πραγματικοί μισθοί θα αυξηθούν και αυτό θα οδηγήσει σε πτώση της απασχόλησης και της παραγωγής και εξάλειψη των πληθωριστικών πιέσεων στην οικονομία (Gortsos, 2011).

Μεταβολές των μισθών και των τιμών θα μπορούσαν επίσης να θεραπεύσουν τυχόν ανισορροπίες στο εξωτερικό ισοζύγιο. Έτσι π.χ. η ύπαρξη ελλείμματος στο εξωτερικό ισοζύγιο, θα οδηγούσε σε πτώση των τιμών και των μισθών, αφού η ζήτηση των προϊόντων της χώρας για εξαγωγές θα ήταν μικρότερη από τη ζήτησή της για εισαγωγές, με συνέπεια τα προϊόντα της ελλειμματικής χώρας να γίνουν περισσότερο ανταγωνιστικά, να αυξηθούν οι εξαγωγές και να μειωθούν οι εισαγωγές, μέχρις ότου εξαλειφθεί το έλλειμμα. Αντίθετα, η ύπαρξη πλεονάσματος θα οδηγούσε σε αύξηση των τιμών και των μισθών, αφού η ζήτηση των προϊόντων της χώρας για εξαγωγές θα ήταν μεγαλύτερη από τη ζήτησή της για εισαγωγές, με συνέπεια να μειωθεί η ανταγωνιστικότητα των προϊόντων της, να αυξηθούν οι εισαγωγές και να μειωθούν οι εξαγωγές, μέχρις ότου εξαλειφθεί το πλεόνασμα. Η ελεύθερη λειτουργία του μηχανισμού των τιμών, επομένως, θα μπορούσε να εξασφαλίσει σταθεροποίηση της οικονομίας σε επίπεδο πλήρους απασχόλησης, με συνέπεια να είναι περιττή οποιαδήποτε κρατική παρέμβαση (Gortsos, 2011).

Η πιο πάνω άποψη των κλασικών οικονομολόγων αμφισβητήθηκε έντονα από τον Keynes και τους μετέπειτα υποστηρικτές της θεωρίας του. Σύμφωνα με τις Κεϋνσιανές απόψεις, οι μακροοικονομικές ανισορροπίες της οικονομίας οφείλονται σε ανεπάρκεια ή υπερβάλλουσα ενεργό ζήτηση και δεν είναι δυνατό να θεραπευθούν από το μηχανισμό των τιμών για δύο λόγους: Πρώτο, διότι οι μισθοί και οι τιμές δεν είναι ευέλικτες, ιδιαίτερα μάλιστα προς τα κάτω, εξαιτίας της ύπαρξης των συνδικάτων και άλλων θεσμικών παραγόντων. Δεύτερο, ακόμη και αν οι μισθοί και οι τιμές παρουσιάζουν μεταβλητότητα, η ελαστικότητα της ζήτησης ως προς τις μεταβολές των μισθών-τιμών ενδέχεται να είναι πολύ μικρή ή μηδέν, με συνέπεια ο μηχανισμός των τιμών να μη μπορεί να μεταβάλλει επαρκώς τη ζήτηση και να εξασφαλίσει πλήρη απασχόληση και εξάλειψη τυχόν άλλων μακροοικονομικών διαταραχών. Για παράδειγμα, σε μια εγχρήματη οικονομία, η ελαστικότητα ζήτησης χρήματος μπορεί να είναι πολύ μεγάλη, με συνέπεια να απαιτείται πολύ μεγάλη πτώση (αύξηση) των τιμών και των μισθών προκειμένου να μειωθούν (αυξηθούν) επαρκώς τα επιτόκια, ώστε να αυξηθούν (μειωθούν) επαρκώς οι επενδύσεις και η ενεργός ζήτηση και να αντιμετωπιστούν οι μακροοικονομικές ανισορροπίες της οικονομίας (Κότιος & Παυλίδης, 2012).

Προβλήματα θα αντιμετώπιζε ο μηχανισμός των τιμών ακόμη και στην περίπτωση που η ελαστικότητα ζήτησης χρήματος ήταν σχετικά μικρή, αν η ελαστικότητα

ζήτησης για επενδύσεις ως προς τις μεταβολές του επιτοκίου ήταν επίσης μικρή, με συνέπεια να χρειάζεται πολύ μεγάλη πτώση των επιτοκίων, και συνεπώς μεγάλη πτώση των μισθών και των τιμών, προκειμένου να διορθωθούν οι μακροοικονομικές ισορροπίες της οικονομίας. Επομένως, είναι απαραίτητη η παρέμβαση των δημόσιων φορέων, οι οποίοι με κατάλληλα μέτρα μπορούν να μετριάσουν ή και να εξαλείψουν τις ανισορροπίες αυτές. Έτσι, για παράδειγμα, η ύπαρξη ανεργίας στην οικονομία θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με αύξηση των δημόσιων δαπανών ή μείωση των φόρων, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της ενεργού ζήτησης και εξάλειψη της ανεργίας. Αντίθετα, η ύπαρξη πληθωριστικών τάσεων στην οικονομία θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με μείωση των δαπανών ή αύξηση των φόρων, ενέργειες που θα μείωναν την ενεργό ζήτηση. Ομοίως, ανισορροπίες στο εξωτερικό ισοζύγιο μιας χώρας θα μπορούσαν να θεραπευθούν με κατάλληλες μεταβολές των δαπανών και των φόρων και επομένως και της ενεργού ζήτησης στην οικονομία. Οι δημόσιοι φορείς μπορούν επίσης να διαμορφώσουν τους φόρους και τις δαπάνες, ώστε να λειτουργούν αυτόματα ως σταθεροποιητές της οικονομίας. Για παράδειγμα, η ύπαρξη φόρων των οποίων τα έσοδα μεταβάλλονται ανάλογα με τις μεταβολές της ζήτησης και του εισοδήματος αποτελούν ένα τέτοιο αυτόματο σταθεροποιητή. Όταν αυξάνεται η ζήτηση και δημιουργείται απειλή πληθωριστικών πιέσεων στην οικονομία, τα έσοδα από τους φόρους αυξάνονται αυτόματα, με συνέπεια να περιορίζεται η αύξηση της ενεργού ζήτησης, ενώ συμβαίνει το αντίθετο όταν μειώνεται η ενεργός ζήτηση και απειλείται ανεργία στην οικονομία. Ανάλογους σταθεροποιητές εισάγουν στο οικονομικό μας σύστημα οι δημόσιες δαπάνες όταν αποτελούν φθίνουσα συνάρτηση της ενεργού ζήτησης και του εισοδήματος. Έτσι, για παράδειγμα, η ύπαρξη επιδομάτων ανεργίας αποτελεί ένα αυτόματο σταθεροποιητή στην οικονομία, διότι τα επιδόματα αυτά αυξάνονται αυτόματα και προκαλούν αύξηση της ζήτησης, όταν η ανεργία αυξάνεται, ενώ συμβαίνει το αντίθετο όταν η ανεργία μειώνεται (Κότιος & Παυλίδης, 2012).

Οι πιο πάνω απόψεις των Κεϋνσιανών οικονομολόγων έγιναν αντικείμενο οξείας κριτικής από πολλούς άλλους οικονομολόγους. Τα βασικά σημεία κριτικής μπορεί να ταξινομηθούν σε τρεις κύριες κατηγορίες: Πρώτο, η διάγνωση του Keynes και των Κεϋνσιανών οικονομολόγων αναφορικά με την αιτία των μακροοικονομικών διαταραχών είναι εσφαλμένη. Έτσι, πολλοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν σήμερα ότι η ανεπαρκής ή υπερβάλλουσα ζήτηση δεν αποτελούν πάντοτε την αιτία των

μακροοικονομικών διαταραχών, και ιδιαίτερα της ανεργίας, οι οποίες πολλές φορές οφείλονται στην ακαμψία των μισθών και των τιμών, που συνδέονται με προβλήματα λειτουργίας των αγορών των συντελεστών, και ιδιαίτερα του συντελεστή εργασία. Δεύτερο, η δημοσιονομική πολιτική δεν μπορεί να επηρεάσει αποτελεσματικά την ενεργό ζήτηση, επειδή η αύξηση της ζήτησης, που προέρχεται από μεταβολές των δημόσιων δαπανών ή των φόρων, αντισταθμίζεται από την αντίστοιχη μείωση της ζήτησης που προέρχεται από τη μείωση των ιδιωτικών δαπανών. Έτσι, για παράδειγμα, τόσο η αύξηση των δημόσιων δαπανών, όσο και η μείωση των φόρων εκτοπίζουν ιδιωτικές δαπάνες, με συνέπεια η συνολική ενεργός ζήτηση να παραμένει αμετάβλητη. Τρίτο, ακόμη και αν η δημοσιονομική πολιτική ήταν αποτελεσματική, η λήψη των μέτρων είναι ενδεχόμενο να μη γίνεται σε χρονικά κατάλληλη στιγμή, εξαιτίας μιας σειράς υστερήσεων και άλλων αδυναμιών των δημόσιων φορέων, με συνέπεια η παρέμβαση των φορέων αυτών να χειροτερεύει αντί να βελτιώνει την κατάσταση. Παρά τις πιο πάνω επιφυλάξεις των οικονομολόγων αυτών, οι οποίες είναι αναμφισβήτητα βάσιμες, δε φαίνεται ότι ο μηχανισμός της αγοράς μπορεί πάντοτε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις μακροοικονομικές ανισοροπίες της οικονομίας και κάποια παρέμβαση των δημόσιων φορέων φαίνεται, σε πολλές περιπτώσεις, αναγκαία (Samuelson & Nordhaus, 2000).

2.2.4. Οι μορφές παρέμβασης των δημόσιων φορέων στην οικονομία

Οι δημόσιοι φορείς μπορεί να παρέμβουν με διάφορους τρόπους στην οικονομία, και ιδιαίτερα σε περιπτώσεις εμφάνισης οικονομικών κρίσεων. Συνήθως, διακρίνουμε τρεις κύριες μορφές παρεμβάσεων, καθεμιά των οποίων ασκεί διαφορετικές επιπτώσεις στην οικονομία: παραγωγή, παροχή και ρύθμιση (Κουφάρης, 2010).

Παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών από τους δημόσιους φορείς έχουμε όταν οι φορείς αυτοί αναλαμβάνουν τον τεχνολογικό μετασχηματισμό των συντελεστών σε αγαθά και υπηρεσίες, τα οποία στη συνέχεια διαθέτουν είτε δωρεάν είτε έναντι αντιτίμου στο κοινωνικό σύνολο. Η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών αποτελεί μια σημαντική δραστηριότητα των δημόσιων φορέων και λαμβάνει χώρα τόσο στο πλαίσιο της δημόσιας διοίκησης όσο και στο πλαίσιο αυτονομημένων δημόσιων

υπηρεσιών, π.χ. δημόσιων επιχειρήσεων. Στη πρώτη περίπτωση τα αγαθά και οι υπηρεσίες παρέχονται συνήθως δωρεάν στο κοινωνικό σύνολο, επειδή αφορούν σε δημόσια αγαθά των οποίων το όφελος δεν εξατομικεύεται και επομένως δεν μπορεί να επιβληθεί τιμή. Στην κατηγορία αυτή π.χ. υπάγονται οι υπηρεσίες της εθνικής άμυνας, της δημόσιας διοίκησης, της εσωτερικής ασφάλειας, της δημόσιας εκπαίδευσης, της δημόσιας υγείας, της πρόνοιας και της κοινωνικής ασφάλισης κ.λπ. Στη δεύτερη περίπτωση τα αγαθά ή οι υπηρεσίες παρέχονται συνήθως έναντι αντιτίμου επειδή δεν αφορούν σε δημόσια αγαθά και επομένως μπορεί να εξατομικευτούν και να τιμολογηθούν.

Παροχή αγαθών και υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο έχουμε όταν οι δημόσιοι φορείς λαμβάνουν απλώς πρόνοια ώστε τα αγαθά αυτά να είναι στη διάθεση του κοινωνικού συνόλου ανεξάρτητα από το φορέα που τα παράγει. Οι δημόσιοι φορείς εδώ δεν παράγουν κατ' ανάγκη τα αγαθά ή τις υπηρεσίες, αλλά μεριμνούν απλώς για τη διάθεσή τους στο κοινωνικό σύνολο. Αυτό σημαίνει ότι οι δημόσιοι φορείς μπορεί απλώς να αγοράζουν τα αγαθά και τις υπηρεσίες από ιδιωτικούς φορείς και στη συνέχεια να τα διαθέτουν συνήθως δωρεάν ή σε επιδοτημένες τιμές στο κοινωνικό σύνολο. Παράδειγμα παροχής αγαθών και υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο από δημόσιους φορείς, που παράγονται από ιδιωτικούς φορείς αποτελεί η δωρεάν διανομή συγγραμμάτων στους φοιτητές κ.λπ.

Ρύθμιση ασκούν οι δημόσιοι φορείς όταν παρεμβαίνουν με διάφορα μέσα για την αλλαγή της συμπεριφοράς των ιδιωτικών φορέων. Ένα κλασικό παράδειγμα ρύθμισης αποτελεί η παρέμβαση των δημόσιων φορέων σε τομείς που αποτελούν φυσικά μονοπώλια. Τέτοιοι τομείς μπορεί είτε να αναληφθούν από δημόσιους φορείς είτε να αφεθούν σε ιδιωτικούς φορείς και οι δημόσιοι φορείς να ελέγχουν τη δραστηριότητα τους π.χ. να παρεμβαίνουν στον καθορισμό των τιμών. Ένα παράδειγμα αποτελεί η επιβολή φορολογίας, η οποία αποσκοπεί να περιορίσει μια δραστηριότητα που προκαλεί εξωτερικές κοινωνικές επιβαρύνσεις.

2.2.5. Τα μέσα δράσης των δημόσιων φορέων

Για την πραγματοποίηση των στόχων τους οι δημόσιοι φορείς χρησιμοποιούν διάφορα μέσα, με διαφορετική το καθένα αποτελεσματικότητα στην προώθηση των επιμέρους στόχων. Τα μέσα αυτά αναλύονται παρακάτω ως εξής (Feldstein, 2010):

- **Τα δημοσιονομικά μέσα:** η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει όλα τα μέσα που έχουν άμεση σχέση με τα έξοδα και έσοδα των δημόσιων φορέων. Τα δημοσιονομικά μέσα ταξινομούνται σε τρεις βασικές κατηγορίες: (α) τις δημόσιες δαπάνες, όπως είναι οι μισθοί των δημόσιων υπαλλήλων, οι δαπάνες για δημόσιες επενδύσεις, οι συντάξεις του κράτους και των άλλων ασφαλιστικών οργανισμών, τα επιδόματα ανεργίας κ.λπ. (β) τους φόρους και τα λοιπά τακτικά έσοδα των δημόσιων φορέων, όπως είναι οι φόροι που πληρώνουν οι μισθωτοί στο μισθό τους ή οι επιχειρήσεις για τα κέρδη τους, οι φόροι που επιβάλλονται στα διάφορα προϊόντα π.χ. ο φόρος προστιθέμενης αξίας, ο φόρος καπνού, βενζίνης κ.λπ., οι εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση, που καταβάλλονται από τους εργαζόμενους και τους εργοδότες τους, τα διάφορα έσοδα των δημόσιων φορέων από περιουσία κ.λπ. (γ) το δημόσιο δανεισμό και τη ρύθμιση του δημόσιου χρέους, όπως είναι ο δανεισμός των δημόσιων φορέων από το κοινό με την έκδοση π.χ. ομολογιακών δανείων ή από τις τράπεζες, η μετατροπή των όρων του δημόσιου χρέους, η εξόφλησή του κ.λπ.

- **Τα νομισματικά και πιστωτικά μέσα:** η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει όλα τα μέσα των δημόσιων φορέων που έχουν άμεση σχέση με τα νομισματικά μεγέθη της οικονομίας και τις πιστώσεις. Τέτοια μέσα είναι π.χ. η ποσότητα χρήματος που κυκλοφορεί στην οικονομία, καθώς επίσης και η διάρθρωση των επιμέρους μέσων πληρωμής, το ταμειακό απόθεμα των εμπορικών τραπεζών, το ύψος και η διάρθρωση των επιτοκίων, οι ποσοτικοί και ποιοτικοί περιορισμοί των πιστώσεων, η πολιτική της ανοιχτής αγοράς χρεογράφων κ.λπ.

- **Τα μέσα εξωτερικής οικονομικής πολιτικής:** η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει όλα τα μέσα των δημόσιων φορέων τα οποία επηρεάζουν άμεσα το ισοζύγιο διεθνών συναλλαγών της χώρας. Τέτοια μέσα είναι π.χ. οι ποσοτικοί και ποιοτικοί περιορισμοί των εισαγωγών, όπως είναι οι δασμοί, οι άμεσοι περιορισμοί των εισαγωγών κ.λπ. ή οι επιδοτήσεις και τα διάφορα άλλα μέσα προώθησης των εξαγωγών, όπως οι διακρατικές συμβάσεις και προμήθειες κ.λπ. Άλλα μέσα εξωτερικής οικονομικής πολιτικής είναι η τιμή του συναλλάγματος, τα μέτρα για την προώθηση του τουρισμού, η δημιουργία διεθνών οικονομικών ενώσεων κ.λπ.

- **Τα μέσα άμεσου ελέγχου:** η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει διάφορα μέσα, με τα οποία οι δημόσιοι φορείς παρεμβαίνουν άμεσα και ρυθμίζουν διάφορες σχέσεις των ιδιωτικών φορέων. Ενδεικτικά αναφέρουμε εδώ τα εξής μέσα: (α) ο έλεγχος των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών π.χ. ο καθορισμός των κατώτατων τιμών ασφάλειας για τα αγροτικά προϊόντα, ο καθορισμός ανώτατων τιμών πώλησης ορισμένων αγαθών, κυρίως βασικών ειδών διατροφής κ.λπ. (β) ο έλεγχος των τιμών των παραγωγικών συντελεστών π.χ. ο καθορισμός κατώτατων ορίων μισθών και ημερομισθίων ή ανώτατων αποδοχών ορισμένων υπαλλήλων κ.λπ. (γ) οι διάφοροι ποσοτικοί και κυρίως ποιοτικοί έλεγχοι των αγαθών. (δ) η ενθάρρυνση ή αποθάρρυνση των επενδύσεων σε ορισμένους τομείς και κλάδους της οικονομίας ή σε ορισμένα διαμερίσματα της χώρας. (ε) οι κανονισμοί εργασίας που αφορούν τις ώρες εργασίας, τις συνθήκες περιβάλλοντος των εργαζομένων κλπ
- Τα θεσμικά μέσα: η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει σωρεία μέσων που αναφέρονται στη δημιουργία νέων ή στη μεταρρύθμιση παλαιών θεσμών της χώρας. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους θεσμούς στο φορολογικό τομέα, δηλαδή το φορολογικό σύστημα της χώρας, τους θεσμούς στον αγροτικό τομέα, όπως για παράδειγμα οι αγροτικοί συνεταιρισμοί, τους θεσμούς στο νομισματικό και πιστωτικό τομέα, τη σύσταση και κατάργηση δημόσιων οργανισμών και επιχειρήσεων κ.λπ.

2.3.Η δημοσιονομική αποκέντρωση και οι μακροοικονομικοί στόχοι

Οι μακροοικονομικοί στόχοι της οικονομίας, προωθούνται καλύτερα από τα κεντρικά και όχι από τα αποκεντρωμένα δημοσιονομικά όργανα σε μια χώρα. Ο βασικός λόγος είναι ότι υπάρχει μεγάλη αλληλεξάρτηση μεταξύ των οικονομιών των επιμέρους τοπικών οικονομιών, με συνέπεια οι δραστηριότητες των τοπικών οργάνων να επηρεάζουν και τις άλλες τοπικές οικονομίες και να προκαλούν έτσι εξωτερικές επιδράσεις. Η προώθηση των μακροοικονομικών στόχων από τα επιμέρους τοπικά όργανα είναι πολύ πιθανό να μην λαμβάνει υπόψη τις εξωτερικές αυτές επιδράσεις, με συνέπεια να μην είναι αποτελεσματική. Για παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι σε μια τοπική κοινωνία υπάρχει ανεργία και τα τοπικά όργανα αυξάνουν τις δημόσιες

δαπάνες προκειμένου να πετύχουν αύξηση της ζήτησης και να προωθήσουν το στόχο της πλήρους απασχόλησης. Η αύξηση των δημόσιων δαπανών από τα τοπικά όργανα θα αυξήσει τη ζήτηση στην τοπική οικονομία, αλλά αυτό θα οδηγήσει σε αύξηση των εισαγωγών από άλλες περιφέρειες, με συνέπεια να αυξηθεί η συνολική ενεργός ζήτηση στις άλλες περιφέρειες και να προκληθούν εκεί προβλήματα αποσταθεροποίησης. Αν τα τοπικά όργανα των άλλων περιφερειών μειώσουν τις δημόσιες δαπάνες τους προκειμένου να μειώσουν τη συνολική ενεργό ζήτηση και να σταθεροποιήσουν τις οικονομίες τους, αυτό θα προκαλέσει μείωση των εισαγωγών των περιφερειών αυτών από την πρώτη περιφέρεια, με συνέπεια να περιοριστεί η αύξηση της ζήτησης και η επίτευξη πλήρους απασχόλησης στην πρώτη περιφέρεια. Η έκταση της αναποτελεσματικότητας αυτής θα είναι μεγαλύτερη όσο μεγαλύτερη είναι η αλληλεξάρτηση μεταξύ των οικονομιών των επιμέρους περιφερειών και αυτό φυσικά εξαρτάται από το πόσο ανοιχτές είναι οι διάφορες τοπικές κοινωνίες σε μια χώρα, δηλαδή πόσο έντονες είναι οι συναλλαγές μεταξύ τους. Είναι βέβαια φανερό ότι τέτοια αναποτελεσματικότητα δε θα υπάρχει αν τα διάφορα τοπικά όργανα συνεργάζονται μεταξύ τους, ώστε να λαμβάνουν υπόψη τους και τις εξωτερικές επιδράσεις των ενεργειών τους, αλλά τέτοια συνεργασία είναι ενδεχόμενο να αντιμετωπίζει τα προβλήματα που αναφέραμε πιο πάνω και να μην είναι αποτελεσματική στην πράξη (Μελάς, 2011).

Εκτός από τη διακριτική δημοσιονομική πολιτική που εξετάσαμε, και η αυτόματη σταθεροποιητική επίδραση των δημοσιονομικών μέσων είναι περισσότερο αποτελεσματική, όταν η δημοσιονομική πολιτική ασκείται από τα κεντρικά και όχι από τα τοπικά όργανα. Έτσι, ας υποθέσουμε ότι τα κεντρικά όργανα σε μια χώρα επιβάλλουν ένα προοδευτικό φόρο εισοδήματος και χρηματοδοτούν μεταβιβαστικές πληρωμές, π.χ. επιδόματα ανεργίας σε όλη τη χώρα. Αν εκδηλωθεί πτώση της ενεργού ζήτησης σε μια τοπική κοινωνία, εξαιτίας π.χ. μιας αυτόνομης πτώσης των επενδύσεων, οι φόροι σ' αυτήν την περιοχή θα μειωθούν αυτόματα ενώ οι δαπάνες για μεταβάσεις θα αυξηθούν. Αυτό θα προκαλέσει μια αυτόματη μεταφορά εισοδήματος από τις άλλες τοπικές οικονομίες στην οικονομία αυτή, με συνέπεια την αύξηση της ενεργού ζήτησης και την αντιμετώπιση της ανεργίας. Τα αντίθετα, θα συμβούν, αν σε μια τοπική οικονομία αυξηθεί αυτόνομα η ζήτηση για επενδύσεις και η οικονομία πλήττεται από πληθωριστικές πιέσεις. Η αύξηση της ενεργού ζήτησης και των χρηματικών εισοδηματικών θα οδηγήσει σε αυτόματη αύξηση των εσόδων

της φορολογίας και μείωση των μεταβιβαστικών πληρωμών στην οικονομία αυτή, με συνέπεια την αυτόματη μεταβίβαση εισοδήματος στις άλλες τοπικές οικονομίες, της μείωση της ενεργού ζήτησης και την αντιμετώπιση των πληθωριστικών πιέσεων. Τέλος, και η προώθηση του στόχου της οικονομικής μεγέθυνσης και της ισόρροπης οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας επιτυγχάνεται καλύτερα όταν η δημοσιονομική πολιτική ασκείται από τα κεντρικά όργανα, επειδή τα όργανα αυτά μπορούν να συντονίσουν καλύτερα την αναπτυξιακή προσπάθεια της χώρας και να λάβουν υπόψη τους τις εξωτερικές επιδράσεις των διάφορων αναπτυξιακών μέτρων (Μπακατσάκος, 2010).

Ένα δεύτερο σημαντικό ζήτημα είναι πως πρέπει να κατανέμονται οι πηγές εσόδων και κυρίως οι φόροι, ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα διοίκησης. Η τοπική αυτοδιοίκηση αντλεί συνήθως πόρους από διάφορες πηγές. Οι κυριότερες πηγές είναι οι επόμενες (Μπούρας & Λυκούρας, 2011).

- Φόροι, που επιβάλλονται από την κεντρική διοίκηση για λογαριασμό της τοπικής αυτοδιοίκησης ή επιβάλλονται και εισπράττονται από την ίδια, αν έχει τέτοια αρμοδιότητα, ή εισπράττονται από την κεντρική διοίκηση και τα έσοδα αποδίδονται στην τοπική αυτοδιοίκηση.
- Επιχορηγήσεις της κεντρικής διοίκησης ή άλλων ανώτερων κάθε επιπέδου βαθμίδων, π.χ. των πολιτειακών διοικήσεων προς τις τοπικές διοικήσεις σε μια ομοσπονδία
- Έσοδα από την εκμετάλλευση περιουσιακών στοιχείων ή από την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας από την τοπική αυτοδιοίκηση
- Έσοδα από δανεισμό
- Έσοδα από διάφορες άλλες τακτικές ή έκτατες πηγές, όπως π.χ. δωρεές, κληρονομίες, κληροδοσίες, επιχορηγήσεις κ.λπ.

Τέσσερα κριτήρια πρέπει να λαμβάνονται υπόψη για την κατανομή των φορολογικών πηγών στα διάφορα επίπεδα διοίκησης.

Πρώτον, η έκταση του οφέλους των δαπανών που πρόκειται να χρηματοδοτηθούν. Αν επιβάλλονται φόροι για τη χρηματοδότηση δημόσιων δαπανών που αποφέρουν όφελος σε ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο μιας χώρας, οι φόροι αυτοί θα πρέπει να επιβάλλονται από την κεντρική διοίκηση σε ολόκληρη την επικράτεια. Αντίθετα, αν οι φόροι επιβάλλονται για τη χρηματοδότηση δαπανών που ωφελούν τοπικά κοινωνικά σύνολα, είναι προτιμότερο να επιβάλλονται από την τοπική

αυτοδιοίκηση. Είναι φανερό ότι η κατανομή των φορολογικών πηγών με βάση αυτό το κριτήριο προάγει την αποτελεσματική κατανομή των πόρων, διότι συνδέει το κόστος της φορολογίας με το όφελος των δαπανών, ενώ ταυτόχρονα ανταποκρίνεται και στις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης, αν φυσικά δεχθούμε ότι το κριτήριο του ανταλλάγματος εξασφαλίζει δίκαιη κατανομή του φορολογικού βάρους.

Δεύτερον, ο βαθμός κινητικότητας της βάσης πάνω στην οποία επιβάλλονται οι φόροι. Φόροι που έχουν ως βάση αντικείμενα με μεγάλο βαθμό κινητικότητας θα πρέπει να επιβάλλονται από την κεντρική διοίκηση, ενώ οι φόροι που έχουν ως βάση αντικείμενα με μικρό βαθμό κινητικότητας προσφέρονται για επιβολή από την τοπική αυτοδιοίκηση. Είναι φανερό ότι όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός κινητικότητας της βάσης ενός φόρου τόσο δυσκολότερα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο φόρος αυτός ως τοπικός, ένεκα της εντονότερης τάσης που θα παρουσιάζει η βάση του φόρου να εγκαταλείψει την περιφέρεια όπου επιβάλλεται ο φόρος.

Τρίτον, ο βαθμός προοδευτικότητας του φόρου. Προοδευτικοί φόροι προσφέρονται καλύτερα για την πραγματοποίηση των στόχων της αναδιανομής τους εισοδήματος και της σταθεροποίησης της οικονομίας, οι οποίοι προωθούνται καλύτερα από την κεντρική διοίκηση. Κατά συνέπεια, τέτοιοι φόροι πρέπει να κατανέμονται στην κεντρική διοίκηση. Αντίθετα, στην τοπική αυτοδιοίκηση πρέπει να κατανέμονται κυρίως αναλογικοί φόροι, οι οποίοι προσφέρονται καλύτερα για την προώθηση της αποτελεσματικής κατανομής των πόρων, που προωθείται περισσότερο από την τοπική αυτοδιοίκηση.

Τέταρτον, η έκταση των οικονομιών κλίμακας στην επιβολή και διαχείριση του φόρου. Είναι φανερό ότι, φόροι των οποίων η επιβολή και διαχείριση χαρακτηρίζονται από μεγάλες οικονομίες κλίμακας, θα πρέπει να επιβάλλονται από την κεντρική διοίκηση, ώστε να γίνεται εφικτή η εκμετάλλευση των οικονομιών αυτών. Αντίθετα, η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί να επιβάλλει φόρους που δε χαρακτηρίζονται από τέτοιες διαχειριστικές οικονομίες κλίμακας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο Οι Μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην Ελλάδα

3.1. Μικρομεσαία επιχείρηση: μια από σαφήνιση του όρου

Ψάχνοντας κανείς εκτενώς βιβλιογραφία σχετική με τον ορισμό τον οποίο μπορεί να δοθεί για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, παρατηρεί πως δεν υπάρχει ένας ενιαίος μια γενικά αποδεκτός ορισμός αλλά αυτός κάθε φορά ορίζεται σε σχέση με τις συγκεκριμένες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες κάθε χώρας και τις εφαρμοζόμενες πολιτικές. Διαφορές στον ορισμό του μεγέθους μιας ΜΜΕ προκαλούνται επίσης από γεωγραφικές παραμέτρους και κυρίως από τις διαστάσεις των αγορών.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναφέρουμε τα ακόλουθα: στις ΗΠΑ, μικρομεσαία θεωρείται η επιχείρηση που απασχολεί λιγότερους από 500 εργαζόμενους, στην Ιαπωνία λιγότερους από 300, στη Γερμανία, Γαλλία και Ιταλία λιγότερους από 200, και στην Αυστραλία λιγότερους από 50 εργαζόμενους. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, τα περισσότερο χρησιμοποιούμενα ποσοτικά κριτήρια για τον ορισμό μιας επιχείρησης ως ΜΜΕ είναι πρωτίστως ο αριθμός των απασχολουμένων και κατά δεύτερον ο κύκλος εργασιών.

Στο πλαίσιο της ΕΕ και σύμφωνα με την Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών κοινοτήτων (αρ. L107/8, 30-4-96), ως ΜΜΕ ορίζεται εκείνη η επιχείρηση που κατέχει τις ακόλουθες ιδιότητες:

- Απασχολεί μέχρι 250 άτομα κατά ανώτατο όριο και:
  - είτε έχει ετήσιο κύκλο εργασιών που δεν υπερβαίνει τα 40 εκατομμύρια ευρώ,
  - είτε έχει σύνολο ισολογισμού που δεν υπερβαίνει τα 27 εκατομμύρια ευρώ.

Η Ε.Ε. εφαρμόζει τον ορισμό αυτό στα Κοινοτικά Προγράμματα, συστήνει δε, χωρίς να δεσμεύει, προς τις χώρες-μέλη και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων την υιοθέτηση του ίδιου ορισμού για τα προγράμματά τους.

3.2 Αναθεώρηση ορισμού και στόχοι

Από την 1η Ιανουαρίου του 2005 εφαρμόζεται ένας νέος ορισμός για τις ΜΜΕ ο οποίος θεσπίστηκε από την Κομισιόν στις Βρυξέλλες μετά από γύρους εκτεταμένων διαβουλεύσεων. Με το νέο αυτό ορισμό, διατηρούνται τα διάφορα ανώτατα όρια αριθμού εργαζομένων αλλά πραγματοποιείται μία ουσιαστική αύξηση των χρηματοοικονομικών ανώτατων ορίων που περιλαμβάνουν τον κύκλο εργασιών και τον ετήσιο ισολογισμό (Πίνακας 1). Το γεγονός αυτό οφείλεται, όπως τονίζει σε σχετική ανακοίνωση η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στην αύξηση του πληθωρισμού και της παραγωγικότητας μετά το 1996 που θεσπίστηκε ο πρώτος Κοινοτικός ορισμός.

3.3 Εννοιολόγηση της μικρομεσαίας επιχείρησης σύμφωνα με τον EOMMEX

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τον EOMMEX, θεωρούνται ως ΜΜΕ όσες επιχειρήσεις απασχολούν μέχρι 100 άτομα προσωπικό. Εάν λαμβάνονταν υπόψη ο ορισμός ΜΜΕ της Ε.Ε., θα περιλαμβανόταν σχεδόν όλες οι επιχειρήσεις, καθόσον το 99% των επιχειρήσεων απασχολεί το πολύ 50 άτομα. Η ΜΜΕ στην Ελλάδα είναι συνήθως μια οικογενειακή επιχείρηση της οποίας η διοίκηση ταυτίζεται με την κυριότητα και η καθημερινή διαχείριση εξασφαλίζεται συνήθως από τον επιχειρηματία. Η Τράπεζα της Ελλάδος για λόγους χρηματοδότησης από το ειδικό κεφάλαιο της Ν.Ε. 197/11/78 χαρακτηρίζει ως μεταποιητική ΜΜΕ την επιχείρηση αυτή που το ανώτατο ύψος του μέσου κύκλου εργασιών της τελευταίας τριετίας δεν υπερβαίνει τα 2.500.000 ευρώ.

Η Ελλάδα είναι κυριολεκτικά η χώρα των ΜΜΕ, αφού οι επιχειρήσεις με λιγότερα από 100 άτομα προσωπικό αποτελούν το 99,8% του συνόλου των επιχειρήσεων και απασχολούν περίπου 60% του εργατικού δυναμικού του δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Σημαντικότερη είναι η θέση των «μικρών» επιχειρήσεων, οι οποίες απασχολούν μέχρι και 10 άτομα προσωπικό, καθόσον αποτελούν το 96,3% του συνόλου των επιχειρήσεων, σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία του EOMMEX. Η συμβολή των ΜΜΕ στην απασχόληση είναι σημαντική. Όπως προκύπτει από στοιχεία της ΕΣΥΕ, κατά την περίοδο 1978-88 η μέση ετήσια μεταβολή της απασχόλησης ήταν υψηλότερη στις ΜΜΕ (+2,0%) από την αντίστοιχη στις μεγάλες επιχειρήσεις (-1,0%). Από στοιχεία του ICAP προκύπτει ότι και κατά το χρονικό

διάστημα 1988-96 υπάρχει αύξηση των ΜΜΕ σε βάρος των μεγάλων επιχειρήσεων και ως προς τον αριθμό των επιχειρήσεων και ως προς τον αριθμό των απασχολούμενων σε αυτές. Είναι αξιοσημείωτο ότι η μεγαλύτερη αύξηση της απασχόλησης προήλθε από την κατηγορία των μικρών επιχειρήσεων. (Κανελόπουλος, 1994)

3.4 Πλεονεκτήματα και αδυναμίες των μικρομεσαίων επιχειρήσεων

Οι ΜΜΕ παρουσιάζουν πολλές αδυναμίες αλλά και πλεονεκτήματα. Υπάρχει σοβαρό πρόβλημα χαμηλής παραγωγικότητας που θα πρέπει να αποδοθεί μεταξύ των άλλων στο χαμηλό βαθμό χρησιμοποίησης σύγχρονης τεχνολογίας, στην ανεπαρκή οργάνωση παραγωγής και στη μη εφαρμογή σύγχρονων μεθόδων διοίκησης, διαχείρισης και μάρκετινγκ.

Οι ΜΜΕ στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς έχουν δυσκολίες πρόσβασης στο τραπεζικό σύστημα λόγω του υψηλότερου κινδύνου που τις χαρακτηρίζει, έλλειψης επαρκών εγγυήσεων αλλά και λόγω του οικογενειακού τους χαρακτήρα. Περιορισμένη πρόσβαση έχουν επίσης και στις κεφαλαιαγορές. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι ΜΜΕ καταλήγουν στο βραχυπρόθεσμο δανεισμό και στις πιστώσεις των προμηθευτών για να καλύψουν τις αυξημένες ανάγκες τους για κεφάλαιο κίνησης. Λίγες είναι οι ΜΜΕ που εφαρμόζουν τη χρηματοδοτική μίσθωση (leasing), τη σύμβαση πρακτορείας επιχειρηματικών απαιτήσεων (factoring) και το επιχειρηματικό κεφάλαιο υψηλού κινδύνου (venture capital) ως εναλλακτικές λύσεις εξεύρεσης κεφαλαίων. Κατά συνέπεια, οι επιχειρήσεις αυτές έχουν μεγάλη δυσκολία στην ανάπτυξη επενδυτικών προγραμμάτων μεγάλης εμβέλειας.

Οι ΜΜΕ δεν χρησιμοποιούν στρατηγικό προγραμματισμό καθώς και άλλες τεχνικές σύγχρονης διοίκησης, όπως στρατηγικές συμμαχίες, ολική ποιότητα παραγωγής, ανταγωνιστική σύγκριση, μέτρηση ικανοποίησης πελατών κ.λπ. Υστερούν επίσης των μεγάλων επιχειρήσεων στο μάρκετινγκ, στην ανάπτυξη εξαγωγικής δραστηριότητας, σε έρευνα και ανάπτυξη, στην αποτελεσματική χρήση εξωτερικών πηγών πληροφόρησης, στην πρόσβαση στις πηγές παραγωγής πρώτων υλών και στις συνεργασίες. Έχουν υψηλά ποσοστά δημιουργίας νέων επιχειρήσεων, αλλά και υψηλά ποσοστά θνησιμότητας (50%) ιδιαίτερα κατά τα πρώτα 3-5 έτη της ζωής τους.

Οι λόγοι ύπαρξης των ΜΜΕ αποτελούν και τα βασικά τους πλεονεκτήματα. Η ευελιξία στην παραγωγή, η γρήγορη και εύκολη αφομοίωση της νέας τεχνολογίας και καινοτομίας, η προσαρμοστικότητα στις συνθήκες της αγοράς, η ευκολότερη κάλυψη των αναγκών εξειδικευμένων αγορών, η ταχύτητα στη λήψη αποφάσεων, οι προσωπικές πελατειακές σχέσεις και η συμβολή τους στην ανάπτυξη και απασχόληση απομονωμένων περιοχών είναι μερικά από τα πλεονεκτήματα των ΜΜΕ έναντι των μεγάλων επιχειρήσεων.

Ευέλικτη τεχνολογία όπως οι υπολογιστές, το ηλεκτρονικό επιχειρείν, η εισαγωγή νέων υλικών και μηχανημάτων όπως ρομποτική και CAD, τείνουν να μειώσουν το ελάχιστο κατώτερο όριο στις κλίμακες παραγωγής. Έτσι, σύμφωνα με ερευνητές διεθνώς, το μέγεθος των επιχειρήσεων τείνει να γίνεται μικρότερο στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη.

Η εκτίμηση της χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς των ΜΜΕ ενδιαφέρει φορείς όπως τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες, προμηθευτές, εξαγοράστριες εταιρείες, επενδυτές και ακαδημαϊκά ιδρύματα. Βασική επιδίωξη όλων αυτών είναι ο προσδιορισμός της οικονομικά εύρωστης επιχείρησης ή αλλιώς της επιχείρησης που παρουσιάζει το μικρότερο πιστωτικό κίνδυνο. Αλλά και το σύνολο των αδυνάτων και προβληματικών ΜΜΕ θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο ενδιαφέροντος για την άσκηση κρατικής πολιτικής στήριξης των επιχειρήσεων αυτών. Έχουν αναπτυχθεί διάφορες διαδικασίες και συστήματα εκτίμησης του πιστωτικού κινδύνου επιχειρήσεων τα οποία ταξινομούν τις επιχειρήσεις σε προκαθορισμένες ομάδες πιστωτικού κινδύνου. Όμως, τα συστήματα αυτά δεν ενσωματώνουν ποιοτικές πληροφορίες που αφορούν την κάθε επιχείρηση, όπως την οργάνωση και τη διοίκησή της, τη τεχνογνωσία, τη θέση της στην αγορά, το επίπεδο έρευνας και ανάπτυξης, κ.ά. Η προϋπόθεση για να αναγνωριστεί ως ΜΜΕ μία επιχείρηση είναι να τηρεί τα όρια αναφορικά με τον αριθμό του προσωπικού και, είτε τα όρια του συνόλου του ισολογισμού.

3.5 Χαρακτηριστικά των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην Ελλάδα

Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, ειδικά στην Ελλάδα, στερούνται συνήθως του επιχειρησιακού μοντέλου των μεγάλων πολυεθνικών εταιρειών. Βασίζονται σε μία πιστή και σταθερή πελατειακή βάση, παράγουν προϊόντα και υπηρεσίες δοκιμασμένα στο χρόνο, χωρίς μεγάλες διακυμάνσεις, είναι κυρίως οικογενειακές, στηρίζονται στα κοινωνικά δίκτυα του ιδιοκτήτη και στον τραπεζικό δανεισμό για άμεσες και προσεχτικές επενδύσεις ή επεκτάσεις. Φυσικά εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ένα μικρό ποσοστό από αυτές, κατορθώνει να αντέξει στον ανταγωνισμό ή την εξαγορά, πολλές από αυτές κλείνουν τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας τους και άλλες πελαγοδρομούν στον κυκεώνα των νόμων της αγοράς ή της οικονομικής κρίσης. Το 90% των μικρομεσαίων επιχειρήσεων δεν πραγματοποιούν εξαγωγές και ο μέσος κύκλος εργασιών δεν υπερβαίνει τα 37 εκατομμύρια ευρώ. Το περιθώριο καθαρού κέρδους αγγίζει το 25%. Οι μικρές επιχειρήσεις αντίστοιχα, έχουν κατά μέσο όρο 20 εργαζομένους, κύκλο εργασιών 6 εκατομμύρια ευρώ και περιθώριο κέρδους 11%. Οι πολύ μικρές επιχειρήσεις έχουν κατά μέσο όρο προσωπικό 1,6 ατόμων, κύκλο εργασιών 550.000 ευρώ και περιθώριο κέρδους 8%¹¹ (Εθνικό Παρατηρητήριο για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, 2008)

3.6 Κλάδοι Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων

3.6.1 Πρωτογενής παραγωγή

Αφορά την παραγωγή γεωργικών κυρίως προϊόντων τα οποία θα οδηγηθούν είτε στην μεταποίηση. Ο κλάδος αυτός δεν παρουσιάζει δραστηριότητα μεγάλων επιχειρήσεων αλλά κυρίως μικρών και μεμονωμένων παραγωγών.

3.6.2 Μεταποίηση είναι η διαδικασία μετατροπής των πρώτων υλών σε προϊόντα. Αυτά τα προϊόντα μπορούν είτε να μεταπωλούνται σε μια άλλη μεταποιητική επιχείρηση όπου θα χρησιμοποιηθούν ως πρώτες ύλες για δημιουργία άλλου προϊόντος, είτε απευθείας στους καταναλωτές. Οι μεταποιητικές επιχειρήσεις είναι συνήθως μεγάλες επιχειρήσεις που απαιτούν μεγαλύτερες επενδύσεις σε μηχανικό και

---

¹¹ Εθνικό Παρατηρητήριο για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, 2008

τεχνολογικό εξοπλισμό. Αυτό βέβαια σημαίνει και μεγαλύτερος κίνδυνος αλλά και μεγαλύτερα περιθώρια κέρδους ειδικά αν πρόκειται για καινοτόμα επιχείρηση.

3.6.3 Χονδρεμπόριο

Το χονδρεμπόριο είναι η διαδικασία κατά την οποία τα προϊόντα φεύγουν από την μεταποιητική επιχείρηση και πηγαίνουν είτε σε λιανεμπόριο είτε απευθείας στους καταναλωτές. Τα προϊόντα δεν υπόκεινται σε καμία διαδικασία επεξεργασίας. Αυτό σημαίνει ότι οι επενδύσεις στον κλάδο αυτό δεν απαιτούν αγορά μηχανολογικού εξοπλισμού. Οι επιχειρήσεις αυτού του κλάδου απασχολούν μικρότερο αριθμό εργαζομένων, επειδή έχουν και μικρότερο αριθμό πελατών, οι οποίοι απορροφούν όμως μεγάλες ποσότητες προϊόντων.

3.6.4 Λιανεμπόριο

Στο λιανεμπόριο οι επιχειρήσεις αγοράζουν από τις μεταποιητικές επιχειρήσεις ή από τους χονδρεμπόρους και μεταπωλούν στους καταναλωτές. Είναι εκείνες οι επιχειρήσεις που έρχονται σε άμεση επαφή με τον τελικό καταναλωτή. Αυτό προϋποθέτει άριστη εξυπηρέτηση και ικανοποίηση του πελάτη. Αυτή είναι η πλέον διαδεδομένη μορφή επιχείρησης.

3.7 Στρατηγική Διοίκηση των Μικρομεσαίων επιχειρήσεων

Η στρατηγική είναι αυτή που κάνει ορισμένες επιχειρήσεις να ξεχωρίζουν από κάποιες άλλες για τον βαθμό επιτυχίας τους. Οι επιτυχημένες επιχειρήσεις χαράζουν και ακολουθούν μια συγκεκριμένη κατεύθυνση και φροντίζουν ώστε να προβλέψουν τις ενδεχόμενες αλλαγές και να είναι προετοιμασμένες να αντιδράσουν πριν ακόμη συμβούν. Οι διοικούντες σχεδιάζουν-διαμορφώνουν ένα στρατηγικό σχέδιο για την επίτευξη των στόχων της επιχείρησης και στην συνέχεια προσπαθούν να το εφαρμόσουν. Οι διοικούντες κατανοούν τον κλάδο στον οποίο δραστηριοποιούνται. Αναγνωρίζουν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της επιχείρησης τους και επιδιώκουν το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

3.7.1 Στρατηγική Διοίκηση των Μικρομεσαίων επιχειρήσεων

Οι ΜΜΕ αντιμετωπίζουν ορισμένα προβλήματα που τους εμποδίζουν να εφαρμόσουν τακτικές στρατηγικού σχεδιασμού. Ο επιχειρηματίας διευθυντής της ΜΜΕ έχει να ασχοληθεί καθημερινά με πολλά διαφορετικά αντικείμενα και προβλήματα με αποτέλεσμα να βλέπει το σήμερα και το αύριο και όχι το πιο μακρινό μέλλον

Οι επιχειρήσεις που επιθυμούν να έχουν μια σταθερή πορεία ανάπτυξης και μακροβιότητα έχουν ένα αποτελεσματικό στρατηγικό σχέδιο. Μια αποτελεσματική διοίκηση οδηγεί την επιχείρηση στην επαρκή χρήση των διαθέσιμων υλικών και ανθρώπινων πόρων ώστε να επιτύχει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Η στρατηγική είναι αυτή που κάνει ορισμένες επιχειρήσεις να ξεχωρίζουν από κάποιες άλλες για τον βαθμό επιτυχίας τους. Οι επιτυχημένες επιχειρήσεις χαράζουν και ακολουθούν μια συγκεκριμένη κατεύθυνση και φροντίζουν ώστε να προβλέψουν τις ενδεχόμενες αλλαγές και να είναι προετοιμασμένες να αντιδράσουν πριν ακόμη συμβούν. Οι διοικούντες σχεδιάζουν-διαμορφώνουν ένα στρατηγικό σχέδιο για την επίτευξη των στόχων της επιχείρησης και στην συνέχεια προσπαθούν να το εφαρμόσουν. Οι διοικούντες κατανοούν τον κλάδο στον οποίο δραστηριοποιούνται. Αναγνωρίζουν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της επιχείρησης τους και επιδιώκουν το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

3.7.2 Χρηματοδότηση των Μικρομεσαίων επιχειρήσεων

Η χρηματοδότηση των ΜΜΕ είναι ένα από τα προβλήματα (το σημαντικότερο) που πρέπει να αντιμετωπίσει ο επίδοξος επιχειρηματίας. Οι πηγές χρηματοδότησης της νέας, ή της υφιστάμενης μικρομεσαίας επιχείρησης είναι συνήθως:

- Ίδια κεφάλαια του επιχειρηματία (οικογένεια, φίλοι
- Τραπεζικός δανεισμός
- Επενδυτικά Προγράμματα του Κράτους ή της ΕΕ
- Φορολογικές απαλλαγές για νέες επιχειρήσεις
- Φορολογικές απαλλαγές για παραμεθόριες επιχειρήσεις
- Προγράμματα επιδότησης εργασιακών εισφορών

- Ξένα Funds

Η αλήθεια είναι ότι σήμερα (έτος 2012) έχουν περιοριστεί κατά πολύ οι δυνατότητες χρηματοδότησης των επιχειρήσεων. Ο τραπεζικός δανεισμός είναι ανύπαρκτος, τα επενδυτικά προγράμματα στάσιμα, οι φορολογικές απαλλαγές παγίδες, για όσους τολμήσουν, ενώ τα ξένα κεφάλαια που ίσως να θεωρούσαν την Ελλάδα προορισμό τα διώχνει είτε η γραφειοκρατία είτε το εχθρικό φορολογικό σύστημα της χώρας.

Το μόνο υγιές κομμάτι είναι τα ίδια κεφάλαια του επιχειρηματία, της οικογένειας του ή των συγγενών του, που πιστεύουν στην προσπάθειά του και την ενισχύουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο Προτάσεις για την ανάπτυξη των Μικρομεσαίων επιχειρήσεων

4.1 Κρίση και ΜΜΕ

Η παγκόσμια οικονομική κρίση και η κρίση που διέρχεται σήμερα η ελληνική οικονομία δεν αφήνει φυσικά ανεπηρέαστες τις επιχειρήσεις. Ιδιαίτερα οι μικρομεσαίες είναι πιο ευάλωτες, λόγω της μικρής κεφαλαιακής τους επάρκειας, της δυσκολίας στη χρηματοδότηση, το μικρό μερίδιο αγοράς, των ανεπαρκών δικτύων διανομής και εξαγωγών, της έλλειψης κεφαλαίων για διαφήμιση, κ.ά. Ακόμα όμως και στην οικονομική κρίση υπάρχουν ευκαιρίες και στρατηγικές τις οποίες οι επιχειρήσεις μπορούν να εκμεταλλευτούν και να επιβιώσουν ή ακόμα και να αναπτυχθούν. Η λέξη-κλειδί για την επιβίωση σε καιρό κρίσης είναι η ανταγωνιστικότητα.

Οι ΜΜΕ πρέπει να αναπτύξουν μέτρα και στρατηγικές που θα βοηθήσουν την ανάπτυξη και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς τους. Τα μέτρα αυτά προκύπτουν από τις αδυναμίες και τις ιδιαιτερότητες που εντοπίστηκαν για τις ελληνικές μεταποιητικές ΜΜΕ στο πλαίσιο βιβλιογραφικής έρευνας αλλά και αποτελεσμάτων εμπειρικής έρευνας. Οι ΜΜΕ με τη συμπεριφορά τους μετά την ένταξη της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) έχουν αποδείξει ότι είναι αρκετά ικανές να αντεπεξέλθουν στις δυσκολίες της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς και της παγκοσμιοποίησης. Διαθέτουν ευελιξία, τόλμη και δημιουργικότητα. Δυστυχώς όμως σήμερα με τη ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας απαιτούνται περισσότερα μέσα για να αντεπεξέλθουν στις ανάγκες του διεθνούς ανταγωνισμού. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε προτεινόμενες ενέργειες που εφαρμόζονται κατά τα τελευταία έτη στις χώρες της ΕΕ και οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρότυπο προς μίμηση. Ελπίζουμε ότι θα βοηθήσουν τις ελληνικές ΜΜΕ να ξεπεράσουν τα προβλήματα και τις αδυναμίες τους και να μπορέσουν να επιβιώσουν στην οικονομική κρίση που αντιμετωπίζουμε σήμερα.

4.2 Έρευνα και ανάπτυξη

Οι οικονομίες κλίμακας και η έρευνα και ανάπτυξη έχουν γίνει οι πλέον σημαντικοί παράγοντες ανταγωνισμού στην παγκόσμια οικονομία. Σύμφωνα με τον Schumpeter, η νέα τεχνολογία δημιουργεί μονοπωλιακό περιβάλλον για μια επιχείρηση, τουλάχιστον προσωρινά. Αυτή η κατάσταση δίδει τη δυνατότητα δημιουργίας υψηλών κερδών τα οποία θα χρησιμοποιήσουν στη συνέχεια για περαιτέρω ανάπτυξη και εφαρμογή νέας τεχνολογίας. Μία από τις πρωταρχικές δυνάμεις προώθησης της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, αλλά και επιβίωσης σε περίοδο κρίσης, είναι η τεχνολογία. Λόγω όμως υψηλού κόστους κεφαλαίου που την χαρακτηρίζει, προτείνεται οι ΜΜΕ να λάβουν τα ακόλουθα μέτρα:

- Συνεργασία με ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ερευνητικά ινστιτούτα για έρευνα και ανάπτυξη προκειμένου να αναπτύξουν βελτιωμένα ή νέα προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας που θα τις βοηθήσουν να βελτιώσουν τα περιθώρια κέρδους τους.
- Συνεργασία με άλλες επιχειρήσεις ή εξαγορές μικρών επιχειρήσεων με έντονο τεχνολογικό προσανατολισμό. Οι συνεργασίες μπορούν να επιδιώξουν επίσης την εκμετάλλευση οικονομιών κλίμακας παραγωγής επιτυγχάνοντας έτσι και μείωση του κατά μονάδα κόστους. Για τη μεταφορά τεχνολογίας από μια χώρα σε άλλη, οι συνεργασίες (joint ventures) μεταξύ της μητρικής εταιρείας και των θυγατρικών θεωρούνται πολύ αποτελεσματικές.

4.3 Εφαρμογή της Τεχνολογίας της Πληροφορίας (IT)

Η χρήση της πληροφορικής είναι ευρύτερη στις ΜΕ παρά στις ΜΜΕ εξαιτίας του υψηλού κόστους που χαρακτηρίζει τις εφαρμογές της, της περιορισμένης εφαρμογής της στις ανάγκες των ΜΜΕ και της έλλειψης γνώσης IT στις ΜΜΕ. Η μελλοντική ανταγωνιστικότητα και επιτυχία των επιχειρήσεων γενικά θα εξαρτηθεί από την πρόσβασή τους στις πληροφορίες και τη δυνατότητα εφαρμογής της IT. Στις χώρες της ΕΕ υπάρχει μεγάλη διαφοροποίηση στην υπάρχουσα υποδομή της IT (ήταν τηλεπικοινωνίες και συστήματα υπολογιστών). Η Ελλάδα θεωρείται ότι, μαζί με την Πορτογαλία και την Ισπανία, έχει τη μικρότερη υποδομή στην Ευρώπη των 16 χωρών. Επομένως, το πρώτο βήμα στα μέτρα που σχετίζονται με την προώθηση της

χρήσης της IT από τις ΜΜΕ είναι η βελτίωση της υποδομής της IT στη χώρα και κατόπιν, σε δεύτερη φάση, η χρηματοοικονομική στήριξη των ΜΜΕ έτσι ώστε να πραγματοποιήσουν επενδύσεις, να εκπαιδεύσουν το προσωπικό τους και να αποκτήσουν τα μέσα για την αποτελεσματική χρήση της ανεπτυγμένης υποδομής και των υπηρεσιών της IT.

4.4 Χρήση διαδικτύου και ηλεκτρονικού εμπορίου

Η ταχύτερη ανάπτυξη του διαδικτύου (Internet) προσφέρει μεγάλες δυνατότητες και στον τομέα του ηλεκτρονικού εμπορίου (electronic commerce ή e-commerce) και του μάρκετινγκ των ΜΜΕ. Ο κάτοχος Η/Υ με σύνδεση στο Internet θεωρεί τη χρήση του αυτονόητη για την επικοινωνία του και τις αγορές του. Το ηλεκτρονικό εμπόριο, το οποίο βρίσκεται ακόμη σε φάση αναζητήσεων όσον αφορά τις ρυθμίσεις ασφάλειας, νομοθεσίας, τεχνολογικής υποδομής και αναδιοργάνωσης επιχειρησιακών διαδικασιών, σύντομα θα κυριαρχήσει κατά μεγάλο βαθμό στις αγορές όλων των ειδών. Συμβατικά μέσα διακίνησης προϊόντων, όπως εφημερίδες, εκδόσεις, εταιρείες παροχής πληροφοριών, έχουν περάσει σε ηλεκτρονική μορφή. Σήμερα, το ηλεκτρονικό εμπόριο εξαπλώνεται ταχύτατα, δημιουργώντας μια νέα αγορά προϊόντων και υπηρεσιών και εισάγοντας νέες πιο αποτελεσματικές και αποδοτικές πρακτικές στις υπάρχουσες αγορές. Το ηλεκτρονικό εμπόριο εφαρμόζεται σε όλα τα στάδια του οικονομικού κύκλου, από την προμήθεια πρώτων υλών μέχρι το τελικό σημείο παράδοσης και κατανάλωσης του προϊόντος. Καλύπτει δραστηριότητες του έμμεσου ηλεκτρονικού εμπορίου (ηλεκτρονική παραγγελία προϊόντων που παραδίδονται με παραδοσιακό τρόπο) και άμεσου ηλεκτρονικού εμπορίου (ηλεκτρονική παραγγελία και παράδοση άυλων προϊόντων και υπηρεσιών). Οι τεχνολογίες που μπορούν να υποστηρίξουν διάφορες επιχειρησιακές εφαρμογές στο πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου είναι το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (e-mail), η ηλεκτρονική ανταλλαγή δεδομένων (Electronic Data Interchange/EDI), το χρηματοοικονομικό EDI, η ηλεκτρονική μεταφορά κεφαλαίων (Electronic Funds Transfer/EFT), το e-banking, οι γραμμικοί κώδικες (bar codes), κ.ά. Η σημασία των νέων ηλεκτρονικών μέσων και τεχνολογιών, ειδικότερα της χρήσης του Internet, έγκειται στη δυνατότητα αύξησης των κερδών της επιχείρησης μέσω:

- αύξησης των συναλλαγών και των πωλήσεων (αύξηση του μεριδίου αγοράς),

- μείωσης του κόστους των συναλλαγών,
- αύξησης της ταχύτητας των συναλλαγών και της αναβάθμισης της επικοινωνίας με την αγορά-στόχο και με τους προμηθευτές,
- προώθησης, διαφήμισης και δημιουργίας ονόματος (brand name).

Σύμφωνα με τους ειδικούς του μάρκετινγκ, το Internet δεν είναι για μαζικό μάρκετινγκ και μαζικές αγορές. Απευθύνεται σε άτομα με συγκεκριμένες επιθυμίες και ανάγκες, και ως εκ τούτου είναι πιο κατάλληλο για τις ΜΜΕ στις οποίες δίνει τη δυνατότητα να απευθυνθούν ευκολότερα, ταχύτερα και αποτελεσματικότερα στην παγκόσμια αγορά, επωφελούμενες έτσι των ευεργετημάτων που προσφέρουν οι οικονομίες κλίμακας. Οι επιχειρήσεις που ωφελούνται κυρίως είναι αυτές που προσφέρουν εξειδικευμένα προϊόντα τα οποία δεν είναι εύκολο να βρεθούν στις τοπικές αγορές. Χωρίς να απαιτούνται μεγάλα ποσά, οι ΜΜΕ μπορούν να προβάλλουν τα προϊόντα τους διεθνώς και να προσεγγίσουν πελάτες από την Ευρώπη μέχρι την Αμερική και την Ιαπωνία. Επιπλέον πλεονεκτήματα που προσφέρει το ηλεκτρονικό εμπόριο στις ΜΜΕ είναι μεταξύ άλλων:

- Άμεση επικοινωνία με τους πελάτες με αποτέλεσμα μείωση του κόστους ενημέρωσης και επικοινωνίας και ταχύτατη εξυπηρέτηση.
- On-line συνεργασία με άλλες επιχειρήσεις συνεργαζόμενες ή μη.
- Άμεση επικοινωνία με τους προμηθευτές.
- Άμεση παρακολούθηση των ανταγωνιστικών προϊόντων.
- Μικρότερος χρόνος παράδοσης των προϊόντων.
- Περισσότερη ευελιξία.
- Μείωση των μειονεκτημάτων γεωγραφικής θέσης και τοποθεσίας.
- Αύξηση του μεγέθους της αγοράς.
- Εξάλειψη των εμποδίων διανομής και μάρκετινγκ που συναντούν οι ΜΜΕ όταν επιθυμούν να εισέλθουν σε ξένες αγορές.

Γενικότερα, η χρήση της ηλεκτρονικής τεχνολογίας αυξάνει την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων λόγω μείωσης του κόστους παραγωγής, αλλά και της ποιότητας των παραγομένων προϊόντων, αυξάνοντας έτσι τις ευκαιρίες σε περίοδο οικονομικής

κρίσης. Συνοψίζοντας, η εφαρμογή της πληροφορικής βοηθά τις ΜΜΕ στο να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητα και την αποδοτικότητά τους, όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα.

4.5 Δημιουργία ανταγωνιστικού περιβάλλοντος στην αγορά

Το κράτος, σε συνεργασία με την ΕΕ, θα πρέπει επίσης να επεμβαίνει για να διορθώσει τυχόν δυσλειτουργίες της αγοράς και να επιφέρει, όσο είναι δυνατόν, συνθήκες ανταγωνισμού. Πολύ σημαντικό είναι να καταργήσει ή να χαλαρώσει η Πολιτεία τους περιορισμούς εισαγωγής νέων επιχειρήσεων στην αγορά. Στις ΗΠΑ, στους κλάδους όπου οι περιορισμοί εισόδου έγιναν πιο χαλαροί, όπως τηλεφωνίας και χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, οι ΜΜΕ παρουσίασαν μεγαλύτερη ανάπτυξη και αύξησαν το μερίδιο αγοράς τους έναντι των μεγάλων επιχειρήσεων.

4.6 Διοίκηση

Η οργάνωση και ο τρόπος διοίκησης μιας ΜΜΕ διαφέρουν κατά πολύ από αυτών μιας μεγάλης επιχείρησης. Η βασική διαφορά τους συνίσταται στα εξής:

- Στις μεγάλες επιχειρήσεις ο στόχος του στρατηγικού μάνατζμεντ είναι η πρόβλεψη των συνθηκών του ανταγωνισμού, η διατύπωση των μακροπρόθεσμων στόχων και της στρατηγικής για την επίτευξή τους και, στη συνέχεια, ο έλεγχος του κατά πόσον οι στόχοι αυτοί επιτεύχθηκαν. Αντιθέτως, στις ΜΜΕ δεν υπάρχει στην ουσία στρατηγικός προγραμματισμός, αλλά η δραστηριότητα της διοίκησης εστιάζεται στο να μπορέσει η επιχείρηση να προσαρμοστεί όσο πιο γρήγορα γίνεται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες του περιβάλλοντός της και όχι στην πρόβλεψη και στον έλεγχο αυτών των συνθηκών.
- Η μικρομεσαία επιχείρηση ακολουθεί ένα χαλαρά δομημένο είδος διοίκησης χωρίς ακριβείς ορισμούς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, καθηκόντων και ευθυνών. Υπάρχει στενή και άτυπη σχέση μεταξύ της διοίκησης και του προσωπικού και οι προσλήψεις γίνονται κυρίως βάσει των προσωπικών γνωριμιών και όχι βάσει των γνώσεων και ικανοτήτων των υποψηφίων. Το αποτέλεσμα του είδους αυτού της διοίκησης των ΜΜΕ είναι το κατώτερο επίπεδο απόδοσης, πράγμα που σε τελική ανάλυση μπορεί ακόμη και να απειλήσει τη βιωσιμότητα της επιχείρησης. Από

μελέτες που έχουν γίνει σε ταχύτητα αναπτυσσόμενες επιχειρήσεις έχει διαπιστωθεί ότι οι επιχειρήσεις αυτές ακολουθούν μια πιο τυπική διοικητική οργάνωση και υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ της ιδιοκτησίας της επιχείρησης και του μάνατζμεντ. Είναι πολύ σημαντικό ο ιδιοκτήτης της ΜΜΕ να αντιληφθεί έγκαιρα την ανάγκη της ανάθεσης των διοικητικών ευθυνών σε ειδικούς-επαγγελματίες του μάνατζμεντ. Στις επιτυχημένες ΜΜΕ έχει διαπιστωθεί ότι ακολουθείται στρατηγικός προγραμματισμός με μεγάλη έμφαση στη χρήση τεχνικών πρόβλεψης των χρηματοοικονομικών στοιχείων της επιχείρησης σε συστηματική βάση, και ιδιαίτερα των ταμειακών ροών, των κερδών και πωλήσεων.

- Ένας βασικός ανασταλτικός παράγοντας για την απόκτηση ικανών διοικητικών στελεχών στις ΜΜΕ είναι η αδυναμία τους να πληρώσουν τις υψηλές αμοιβές που απαιτούνται. Για την αντιμετώπιση αυτής της αδυναμίας ένα μέτρο στήριξης θα ήταν η επιδότηση των μισθών εξειδικευμένων στελεχών ή το μέτρο που εφαρμόζει η Ιρλανδία με τη δωρεάν παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών ή την ωρομίσθια απασχόληση πεπειραμένων υψηλόβαθμων στελεχών που βρίσκονται σε σύνταξη.

4.7 Συνεργασίες επιχειρήσεων (clustering)

Η συνεργασία των επιχειρήσεων προάγει την παραγωγικότητα, την ανάπτυξη καινοτομίας και την ανταγωνιστική θέση των ΜΜΕ. Οι ΜΜΕ μπορούν έτσι να συνδυάσουν πλεονεκτήματα της μικρής κλίμακας παραγωγής με αυτά της μεγάλης κλίμακας. Φυσικά οι συνεργασίες αυτές θα μπορούσαν να επεκταθούν, εκτός της έρευνας και ανάπτυξης νέας τεχνολογίας, και σε άλλους τομείς όπως: πρόσβαση σε νέες διεθνείς αγορές, διεύρυνση και συμπλήρωση της γραμμής παραγωγής, ταχύτερη διείσδυση σε μια νέα αγορά με τη χρήση του δικτύου πώλησης και διανομής της συνεργαζόμενης επιχείρησης και με τη γνώση της σε τοπικές αγορές, μείωση του κόστους παραγωγής μέσω της από κοινού χρήσης παραγωγικών μέσων αλλά και της ανταλλαγής εμπειρίας και τεχνολογίας στην παραγωγή, μείωση του κόστους παραγωγής με τη μαζική προμήθεια πρώτων υλών, πρόσβαση σε πηγές κεφαλαίων. Η κυβερνητική πολιτική μπορεί να βοηθήσει στις συνεργασίες των επιχειρήσεων μέσω παροχής πληροφοριών, υποδομής, εκπαίδευσης κ.λπ., είτε σε δίκτυα (networks) ή σε γεωγραφικά συγκεντρωμένα δίκτυα (clusters). Δυστυχώς, μέχρι τώρα, η πλειονότητα

των ελληνικών ΜΜΕ δεν αναπτύσσει συνεργασίες με άλλες επιχειρήσεις, πιθανότατα λόγω του φόβου απώλειας του ελέγχου της επιχείρησής τους. Η νοοτροπία όμως αυτή θα πρέπει κάποτε να αλλάξει.

4.8 Δραστηριοποίηση σε κυψέλες της αγοράς (market niches)

Τα τυποποιημένα προϊόντα αποτελούν προνόμιο μεγάλων επιχειρήσεων των προηγμένων χωρών, οι οποίες παράγουν σε χαμηλό κόστος και έχουν τη δυνατότητα να προωθήσουν τα προϊόντα αυτά και να υπερασπιστούν το μερίδιο της αγοράς τους. Επίσης, τα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας αποτελούν προνόμιο των επιχειρήσεων των ανεπτυγμένων χωρών που έχουν τα απαιτούμενα κεφάλαια για την ανάπτυξη και την παραγωγή τους. Ως εκ τούτου, για τις αναπτυσσόμενες χώρες, όπως η Ελλάδα, απομένουν τα μη τυποποιημένα προϊόντα που δεν απαιτούν τη χρήση ιδιαίτερα υψηλής τεχνολογίας. Η στρατηγική μάρκετινγκ των ΜΜΕ της Ελλάδας θα πρέπει να κατευθύνεται προς εξειδικευμένες κυψέλες αγοράς που δεν απαιτούν τεχνολογική πρωτοπορία. Για να αποφύγουν τον ανταγωνισμό από προϊόντα χαμηλού κόστους των υπό ανάπτυξη χωρών θα πρέπει να φροντίσουν να αναπτύξουν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα τα οποία δεν είναι εύκολο να μιμηθούν οι χώρες αυτές. Για να αποκτήσουν όμως τα ανταγωνιστικά αυτά πλεονεκτήματα, εκτός από δημιουργικότητα και επιχειρηματικό πνεύμα, απαιτείται αποδοτικό και αποτελεσματικό μάνατζμεντ, οικονομικοί και ανθρώπινοι πόροι και κίνητρα για ανάληψη κινδύνου. Η δραστηριοποίηση σε κυψέλες της αγοράς δεν αντιμετωπίζει ανταγωνισμό από τις μεγάλες επιχειρήσεις, καθόσον η αγορά γι' αυτές είναι πολύ μικρή. Το μάρκετινγκ σε κυψέλες της αγοράς μέσω της χρήσης του Internet μπορεί να επεκταθεί γρήγορα και εύκολα και σε άλλες χώρες, εκμεταλλευόμενο έτσι στο έπακρον οικονομίες κλίμακας.

4.9 Μάρκετινγκ

Μία άλλη στρατηγική μάρκετινγκ για τις ΜΜΕ είναι η δημιουργία επώνυμων προϊόντων για τις υπό ανάπτυξη χώρες (Βαλκάνια, Ανατολική Ευρώπη, Αφρική, Ασία). Σύμφωνα με τους Αυλωνίτη. (1995), οι ελληνικές ΜΜΕ αντιμετωπίζουν έντονα το πρόβλημα της εφαρμογής σύγχρονων μεθόδων και τεχνικών μάρκετινγκ,

καθώς σε ποσοστό 39,4% δηλώνουν ανεπαρκή τεχνογνωσία μανάτζμεντ. Αντίθετα, οι ΜΜΕ, όπως έχει αναφερθεί, παρουσιάζουν μεγαλύτερη επάρκεια αναφορικά με την τεχνογνωσία της παραγωγής (86,6%). Επιβάλλεται επομένως για τις ΜΜΕ η απόκτηση ικανοτήτων και ειδικών στο μάρκετινγκ, προκειμένου να δύνανται να παρακολουθούν τις εξελίξεις στην ευρωπαϊκή και τη διεθνή αγορά και να παράγουν επώνυμα προϊόντα αντί «φασόν». Η παραγωγή προϊόντων ως «φασόν» προσφέρει στην επιχείρηση χαμηλό περιθώριο κέρδους και δεν τη δένει με τον τελικό καταναλωτή.

4.10 Καινοτομία

Σε όλες τις οικονομίες η καινοτομία είναι βασικό στοιχείο για την επιτυχία μιας επιχείρησης. Όσο υπάρχει οικονομική κρίση, οι επιχειρήσεις θα πρέπει να βρίσκουν καινοτόμους τρόπους για να μειώνουν το κόστος και να δημιουργούν προϊόντα τα οποία θα οδηγήσουν σε υψηλότερες πωλήσεις όταν η οικονομία ανακάμψει. Μια επιχείρηση που χρησιμοποιεί καινοτομία για να κάνει πράγματα με καλύτερο τρόπο, μπορεί με πρωτοφανή τρόπο να κυριαρχήσει στην αγορά. Για να επιβιώσει ή ακόμα και να ευδοκιμήσει σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον, μια επιχείρηση, ανεξαρτήτως μεγέθους, θα πρέπει:

- να αναπτύσσει συστηματικά ένα πρόγραμμα τεχνολογίας,
- να ξεχωρίσει από το πλήθος εφευρίσκοντας καλύτερες μεθόδους εργασίας.

4.10 Επιχειρησιακές Στρατηγικές των ΜΜΕ για την αντιμετώπιση της Κρίσης

Η πιο αποτελεσματική επιχειρησιακή στρατηγική για μια μικρομεσαία επιχείρηση συνίσταται στην απάντηση των κάτωθι ερωτήσεων:

- Ποιες είναι οι ικανότητες και τα ισχυρά μου σημεία;
- Ποια είναι η θέση μου σε σχέση με τους ανταγωνιστές μου;

- Τι τεχνολογία πρέπει να χρησιμοποιήσω για να βελτιώσω τα αποτελέσματά μου;

4.10.1 Μείωση κόστους παραγωγής

Σε περιόδους κρίσης η μείωση του κόστους είναι πολύ σημαντική για μια ΜΜΕ. Η χρήση νέας τεχνολογίας μπορεί να βοηθήσει προς αυτή την κατεύθυνση. Σήμερα, αντί να λέμε πως θα εκτελέσουμε ένα έργο πιο αποτελεσματικά, δηλαδή με χαμηλότερο κόστος, θα πρέπει να σκεπτόμαστε πώς να αυτοματοποιήσουμε το έργο και επομένως να εξαλείψουμε σε μεγάλο βαθμό και το κόστος του. Η εφαρμογή της τεχνολογίας σε μια ΜΜΕ μπορεί να βελτιώσει την αποδοτικότητά της βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα περισσότερο από ότι σε μια μεγάλη επιχείρηση. Η ανάληψη νέων επιχειρηματικών σχεδίων, κυρίως σε εφαρμογή νέας τεχνολογίας, θα βοηθήσει στην επιβίωση και την ανάπτυξη μιας ΜΜΕ. Η συρρίκνωση του δημόσιου τομέα δημιουργεί ανεργία η οποία μπορεί να οδηγήσει σε χαμηλότερο κόστος παραγωγής στις ιδιωτικές επιχειρήσεις και τις ΜΜΕ. Επιδότηση από το κράτος για ένταξη νέων αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στις ΜΜΕ θα οδηγήσει σε αύξηση της αποτελεσματικότητάς τους. Άλλες στρατηγικές που μπορεί να εφαρμόσει μια ΜΜΕ για τη μείωση του κόστους της είναι:

- Μεταφορά των εργαζομένων σε περιοχές της επιχείρησης που χρειάζονται περισσότερο.
- Διαπραγμάτευση για μείωση ωραρίου ή ημερών απασχόλησης ή πάγωμα ή κόψιμο μισθών.

Το κράτος μπορεί να βοηθήσει προς αυτή την κατεύθυνση με επιδοτήσεις νέων προσλήψεων και εκπαίδευσης. Η συνεχής επιμόρφωση και σωστή επιλογή προσωπικού βοηθά στη μείωση του κόστους παραγωγής και αποτελεί σημαντικό στοιχείο επιβίωσης σε περίοδο κρίσης. Η μείωση του κόστους παραγωγής μπορεί να προκύψει και από τη συνεργασία των ΜΜΕ σε προμήθειες πρώτων υλών, παραγωγή, διαφήμιση και δίκτυα διανομής και προώθησης.

4.10.2 Εξαγωγές

Η ΜΜΕ πρέπει να εξετάσει και τη δυνατότητα αναδιάρθρωσης της παραγωγής της και παραγωγή προϊόντων ή υπηρεσιών που επηρεάζονται λιγότερο από την

οικονομική κρίση, π.χ. είδη πρώτης ανάγκης και καταναλωτικά προϊόντα, έναντι ειδών πολυτελείας και κεφαλαιουχικών αγαθών. Από τις πλέον σημαντικές στρατηγικές για μια ΜΜΕ είναι η διεθνοποίησή της. Για να το επιτύχει όμως αυτό, απαιτείται να βελτιώσει πρώτα την παραγωγικότητά της αλλά και την ποιότητα των προϊόντων της. Οι κύριοι τομείς-μέσα για την επίτευξη της βελτίωσης της παραγωγικότητας και ποιότητας είναι:

- ανταγωνιστικότητα στην αγορά,
- διαθέσιμες ικανότητες,
- στρατηγικές συμμαχίες,
- εξαγωγές και συνεργασίες,
- χρησιμοποίηση νέων τεχνολογιών παραγωγής,
- διπλώματα ευρεσιτεχνίας,
- εφαρμογή του ελέγχου ποιότητας και δικτύωση,
- εγγυήσεις εξαγωγών (συνήθως προσφέρονται από κρατικούς οργανισμούς),
- επιδοτήσεις μισθών (για απασχολούμενους στις εξαγωγές),
- επιδοτήσεις δανείων (για επενδύσεις στο εξωτερικό),
- εκπαίδευση (σε θέματα εξαγωγών),
- ελαφρύνσεις (για εξαγωγικά έργα),
- πληροφόρηση (κυρίως για εξωτερικές αγορές).

4.10. 3 Χρηματοδότηση

Το μεγαλύτερο πρόβλημα για μια ΜΜΕ είναι η χρηματοδότησή της, η οποία μπορεί να παίζει επίσης σημαντικό ρόλο στην ανταγωνιστικότητά της μαζί με τη σωστή

οικονομική διαχείριση και τον οικονομικό προγραμματισμού, είτε εκείνα του κύκλου των εργασιών.¹²

---

¹² Φωτεινή Ψιράρη – Βούλγαρη Καθηγήτρια, ΤΕΙ Κρήτης. Το παρόν άρθρο είναι μέρος της αρθρογραφίας του βιβλίου που επιμελήθηκε ο Κώστας Ζοπουνίδης με τίτλο «Μάνατζμεντ της Κρίσης» και κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Σταμούλη

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ/ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ/ ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι ΜΜΕ χαρακτηρίζονται ως η “ ραχοκοκαλιά” της οικονομίας όχι μόνο στην ελληνική περίπτωση αλλά και στο ευρωπαϊκό οικονομικό περιβάλλον. Αυτό κυρίως συμβαίνει λόγω του ότι οι ΜΜΕ απασχολούν έναν μεγάλο αριθμό ατόμων και αριθμητικά αποτελούν την πλειονότητα των επιχειρήσεων.

Σύμφωνα με τα στοιχεία τα οποία δίνει η EUROSTAT,¹³ η Ελλάδα είναι η χώρα με τη μεγαλύτερη αναλογία επιχειρήσεων σε σχέση με τον πληθυσμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης και χαρακτηρίζεται από μεγάλο αριθμό αυτοαπασχολούμενων. Η ανάληψη δράσεων και ο σχεδιασμός πολιτικών για την τόνωση και στήριξη της επιχειρηματικότητας και ιδιαίτερα των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων, προϋποθέτει την ανάλυση και τεκμηρίωση των επιπτώσεων της κρίσης στον βασικό επιχειρηματικό ιστό της οικονομίας και των βασικών αδυναμιών που η παρούσα κρίση έχει αναδείξει. Η ανάδειξη αυτών των επιπτώσεων και ο εντοπισμός των αδυναμιών των ελληνικών επιχειρήσεων θα πρέπει να αποτελέσουν οδηγό για τις κατάλληλες δράσεις και πολιτικές που θα πρέπει να υιοθετηθούν. Στο πλαίσιο αυτό έχουμε καταρτίσει ένα δείκτη ανάλυσης των βασικών λειτουργικών χαρακτηριστικών των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, ο οποίος περιλαμβάνει μια σειρά από χρηματοοικονομικούς και μακροοικονομικούς δείκτες και μεταβλητές και αποτελείται από τέσσερις βασικές διαστάσεις - τη ρευστότητα, την αποδοτικότητα, τη διάθρωση κεφαλαίων και τη συσχέτιση με το μακροοικονομικό περιβάλλον (momentum). Τα βασικά συμπεράσματα της μελέτης μας είναι τα εξής: i) ότι η κερδοφορία των ελληνικών ΜΜΕ έχει πληγεί καθοριστικά ως συνέπεια της επιδείνωσης του μακροοικονομικού περιβάλλοντος και ii) ότι η βασική δομική αδυναμία των ΜΜΕ είναι η περιορισμένη ρευστότητα, η οποία βρισκόταν σε εξαιρετικά πιεσμένα επίπεδα ακόμα και σε περιόδους προ-κρίσης. Η σταδιακή επιστροφή στην ανάπτυξη θα συμβάλλει στην ανάκαμψη της κερδοφορίας, ωστόσο για τη βελτίωση της ρευστότητας και την περαιτέρω ανάκαμψή τους οφείλουν να ακολουθηθούν μια σειρά συγκεκριμένων μέτρων, ενώ για την υλοποίησή τους θα πρέπει να αναληφθεί συντονισμένη δράση τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο¹.

BIBΛΙΟΓΡΦΕΙΑ

European Economy, 2009. *Economic and Financial Affairs: Economic crisis in Europe: Causes, consequences and responses*, Brussels: European Commission;.

MARMOT, M. G. & BELL , R., 2009. How will the financial crisis affect health?. *BMJ*, 338(b1314).

Matsaganis, M. & Flevotomou , M., 2010. Distributional Implications of Tax Evasion In Greece. *LSE Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe*, GreeSE Paper(31).

Stiglitz, J. E., 2006. *Making globalization work*. New York: WW Norton & Co.

Γεωργακόπουλος και συν., Θ. Α., 2007. *Εισαγωγή στην πολιτική οικονομία*. Ζ' επιμ. ΜΠΕΝΟΥ ΣΩΤ.ΓΕΩΡΓΙΑ.

ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2008. *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Αθήνα: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Κότιος, Α. & Παυλίδης, Γ., 2012. *Διεθνείς οικονομικές κρίσεις*. 1η επιμ. Αθήνα: Rossili.

Κουφόρης, Γ., 2009. Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές. *ΧΡΗΜΑ*, Ιανουάριος-Φεβρουάριος(2009).

Μπακατσίακος, Γ., 2010. Παγκόσμια οικονομική κρίση, ευρωπαϊκή ένωση και Ελλάδα.

Μπούρας, Γ. & Λυκούρας, Λ., 2011. Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στη ψυχική υγεία. *ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ: αρχεία Νευρολογίας και Ψυχιατρικής*, 48(2), pp. 54-61.

Σπηλιώτη, Α., 2008. *Η χάρτα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων*. Αθήνα: Απογευματινή Της Κυριακής.

Σταμπόγλης, 2013. *Μια σύντομη ιστορία δανείων, χρεών, ελεγχόμενων και ανεξέλεγκτων χρεοκοπιών*. Εφημερίδα το ΒΗΜΑ.

Τσουφλίδης και συν., 2010. *Σύγχρονη πολιτική οικονομία*. 1η επιμ. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Χρηστίδης, Γ., 2007. *Οι οικονομικές κρίσεις που συγκλόνισαν τον κόσμο*

Ψιράρνη – Βούλγαρη , Φ., 2011. Μικρομεσαίες επιχειρήσεις και ανταγωνιστικότητα.
Στο: Κ. Ζοπουνίδης, επιμ. *Μάνατζμεντ της Κρίσης*. Σταμούλη Α.Ε..

Πνευματικά δικαιώματα

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1988 και τα άρθρα 2,4,6 παρ. 3 του Ν. 1256/1982, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον.

Φωτεινή Μουλαβασίλη 2015